

Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de lage landen bij de zee (1798-ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het ius commune? (deel 1)

Citation for published version (APA):

van Rhee, C. H. (2003). Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de lage landen bij de zee (1798-ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het ius commune? (deel 1). *Pro memorie : bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 1, 66-95.

Document status and date:

Published: 01/01/2003

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 05 May. 2023

C.H. van Rhee, 'Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798-ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het *ius commune*?' (deel 1), *Pro Memorie. Bijdragen tot de Rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 1/2003, p. 66-95.

POGINGEN TOT CODIFICATIE VAN HET BURGERLIJK PROCESRECHT IN DE LAGE LANDEN BIJ DE ZEE (1798-ca. 1819)

Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het *ius commune*?¹

C.H. van Rhee, Maastricht²

Inleiding

De codificatie van het Nederlandse burgerlijk procesrecht kan, net als die van het materiële burgerlijk recht, in minimaal twee periodes worden ingedeeld. De eerste periode begint in 1798 en loopt tot omstreeks 1819. Gedurende deze periode wordt getracht een burgerlijk procesrecht tot stand te brengen dat, hoewel zeker elementen van Franse herkomst zijn te onderkennen, desalniettemin een duidelijk 'Nederlands' karakter draagt. In de jaren twintig van de negentiende eeuw vindt een koerswijziging plaats; vanaf dit moment laat men zich vooral inspireren door de Franse *Code de procédure civile* van 1806. Zowel over de eerste als over de tweede periode is wat betreft het burgerlijk procesrecht weinig bekend. Tot op heden wordt onze belangrijkste bron van kennis van het eerste tijdvak (althans, voor de periode tot en met 1811) gevormd door het proefschrift van M.W. van Boven,³ dat echter niet in de eerste plaats handelt over het burgerlijk procesrecht, maar over de geschiedenis van de wetgeving op de rechterlijke organisatie. Naast dit boek bestaat een beperkt aantal artikelen dat relevante gegevens bevat voor ons onderwerp. Daarbij kan worden gewezen op artikelen van de hand van F. Cerutti,⁴ O. Moorman van Kappen⁵ en T. Kolfshoten.⁶

Het onderhavige artikel bevat een onderzoek naar de eerste codificatieperiode, dat wil zeggen de periode 1798-ca. 1819.⁷ In deze periode werd getracht een burgerlijk procesrecht

---

¹ Met dank aan mr. N. van Buren-Dee (Utrecht) voor de zorgvuldige nalezing van een eerdere versie van dit artikel.

² De hierna afgedrukte citaten heb ik in die zin gemoderniseerd, dat het gebruik van hoofdletters en leestekens, alsmede het los dan wel aan elkaar schrijven van woorden, zoveel mogelijk in overeenstemming is met de thans gangbare praktijk. Bovendien is de letter 'y' zo nodig vervangen door 'ij'. Voor de niet met de procesrechtelijke terminologie bekende lezer heb ik in de tekst tevens verklaringen opgenomen van technische termen en uitdrukkingen.

³ *De rechterlijke instellingen ter discussie. De geschiedenis van de wetgeving op de rechterlijke organisatie in de periode 1795-1811* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut, nr. 18, diss. Nijmegen 1990).

⁴ F.F.X. Cerutti, 'Het Ontwerp Burgerlijk Wetboek van Joannes van der Linden (1807)', in: F.F.X. Cerutti e.a. (red.), *Opstellen over recht en rechtsgeschiedenis, aangeboden aan Prof. mr. B.H.D. Hermesdorf* (Deventer 1965), p. 39-72. Zie ook idem, 'Een ontwerp-regeling inzake huur en pacht van 1800', in: *Pacht en grondgebruik* (Deventer 1964), p. 41-68.

⁵ O. Moorman van Kappen, 'Een ongeschreven hoofdstuk uit de geschiedenis van onze rechterlijke organisatie', in: G.C.J.J. van den Bergh e.a. (red.), *Rechtspleging. Opstellen rond het thema rechterlijke organisatie, bijeengebracht ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Nijmegen* (Deventer 1974), p. 193-213.

⁶ T.J.M. Kolfshoten, 'De betekenis van de Bataafse revolutie voor de ontwikkeling van het burgerlijk procesrecht', in: O. Moorman van Kappen, E.C. Coppens (red.), *De Bataafse Omwenteling en het recht/La Révolution batave et le droit* (Nijmegen 1997), p. 151-174.

⁷ Onmiddellijk dient te worden opgemerkt, dat het hier om een globale terreinverkenning gaat. Nader onderzoek is zeer gewenst.

vorm te geven, dat stevig wortelde in de procesrechten zoals deze traditioneel hier te lande werden toegepast, procesrechten die diepgaand waren beïnvloed door het geleerde Romano-canonieke procesrecht (het procesrechtelijk *ius commune*). Achtereenvolgens zal aandacht worden besteed aan de *Algemeene Manier van Procedeeren in Civiele en Crimineele Zaaken, met de daartoe behorende instructiën* zoals deze in 1799 in de Bataafse Republiek tot stand kwam,⁸ het Ontwerp Burgerlijk Wetboek van Van der Linden, bedoeld voor het ‘Koningrijk Holland’, uit 1807-1808 (meer in het bijzonder het vierde boek van dit ontwerp betreffende ‘de regts-oefening’),⁹ het *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging in het Koningrijk Holland* uit 1809,¹⁰ en, uit de periode na het herstel van de onafhankelijkheid, het Ontwerp Bijleveld uit 1814 en het Herzien Ontwerp Bijleveld uit 1819.¹¹

1 De Algemeene Manier van Procedeeren (1799)

1.1 Totstandkoming

De eerste codificatie van het Nederlandse burgerlijk procesrecht dateert uit 1799. Zij werd tot stand gebracht door een subcommissie van de op 28 september 1798 ingestelde codificatiecommissie.¹² Voor een gedetailleerd verslag betreffende de instelling van zowel de codificatiecommissie als de subcommissie verwijs ik naar het hierboven genoemde artikel van Kolfshoten.¹³ De subcommissie, die zich niet alleen met het burgerlijk procesrecht maar ook met het strafproces en de rechterlijke organisatie zou bezighouden, werd op 16 november 1798 geïnstalleerd.¹⁴ Lid ervan waren J. Bondt (1766-1845),¹⁵ J.L. Farjon (1766-1824),¹⁶ J. Walraven (1759-1823),¹⁷ J.E. Reuvens (1763-1816)¹⁸ en H.A. Kreet (1739-1804).¹⁹ Bondt, Farjon en Walraven zouden zich met het burgerlijk procesrecht onledig houden.²⁰

---

⁸ *Algemeene Manier van Procedeeren in Civiele en Crimineele Zaaken, met de daartoe behorende instructiën voor alle openbaare aanklagers, rechtbanken en gerechtshoven in de Bataafsche Republiek, gearresteerd bij decreet van het Vertegenwoordigend Lighaam des Bataafschen Volks op den 22 augustus 1799, het vijfde jaar der Bataafsche Vrijheid* ('s-Gravenhage 1799).

⁹ Joannes van der Linden, *Ontwerp Burgerlijk Wetboek 1807/1808*, heruitgave met enige nog onuitgegeven stukken verzorgd door J.Th. de Smidt (Fontes Iuris Batavi Rariores, nr. 1, Amsterdam 1967).

¹⁰ Ik raadpleegde de officiële uitgave uit 1809.

¹¹ Beide ontwerpen zijn gedrukt en berusten in het Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31 en 32.

¹² Van Boven, a.w., 114. De verbalen van de codificatiecommissie van 1798 (dus *niet* die van de subcommissie) bevinden zich in het Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Elout, toegangnr. 2.21.059, inventarisnr. 1.

¹³ Kolfshoten, a.w., p. 160-163.

¹⁴ Van Boven, a.w., p. 117; Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Elout, toegangnr. 2.21.059, inventarisnr. 1, f. 11.

¹⁵ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 10, Leiden 1937), kolom 85-87. Tussen de leden van de subcommissie bestonden nauwe betrekkingen. Zo werd Bondt, die in november 1795 tot stadsadvocaat van Amsterdam werd benoemd, als zodanig op zijn aandringen vervangen door J.L. Farjon. In 1811 associeerde Bondt zich met J. Walraven.

¹⁶ Voor biografische gegevens betreffende J.L. Farjon, zie Van Boven, a.w., p. 194-197. Farjon was een studiegenoot van Bondt te Leiden. Hij werd in november 1803 benoemd tot raadsheer in het departementaal gerechtshof van Holland. Op 3 augustus 1811 werd hij voorzitter van één der civiele kamers van het Keizerlijk Gerechtshof te 's-Gravenhage. Na het herstel van de onafhankelijkheid fungeerde Farjon als raad en advocaat-fiscaal over de middelen te water en te lande bij het Hooggerechtshof van Financiën en Zeezaken. Toen dit college met ingang van 1 januari 1820 werd opgeheven, werd Farjon één van de kamervoorzitters van het Hooggerechtshof (Van Boven, a.w., p. 195). Opmerkelijk genoeg is een biografie van Farjon in geen der Nederlandse biografische woordenboeken te vinden (zie ook Cerutti, a.w. (1964), p. 47 noot 31). Overigens bleek reeds bij het overlijden van Farjon dat hij zich in weinig belangstelling mocht verheugen. Zie Van Boven, a.w., p. 196.

¹⁷ Zie over hem *Biografisch Woordenboek van Nederland* (deel 2, Amsterdam 1985), p. 611-612. Walraven bevond zich te Amsterdam als juridisch student in 1780/81 onder het gehoor van de bekende codificator professor H.C. Cras. Aldaar vestigde hij zich ook als advocaat en procureur.

Aangezien de subcommissie de opdracht kreeg om haar werkzaamheden binnen zes maanden af te ronden, diende zij de haar opgedragen taak met voortvarendheid ter hand te nemen. Helaas weten wij weinig over de wijze waarop de leden van de subcommissie werkten, aangezien haar bewaard gebleven schriftelijke nalatenschap, voor zover bekend, slechts bestaat uit de papieren van het commissielid Bondt.²¹ Deze papieren, die zich bevinden in de universiteitsbibliotheek van Amsterdam, bevatten ontwerp teksten en commentaar op ontwerpen (mogelijkerwijze van de hand van Bondt, hoewel dit niet duidelijk blijkt).²²

Van Boven acht het aannemelijk dat Bondt, Farjon en Walraven nauw met elkaar hebben samengewerkt. Zij vergaderden waarschijnlijk te Amsterdam²³ en werden bijgestaan door de bekende Amsterdamse advocaat Joannes van der Linden (1756-1835).²⁴ Volgens een mededeling van codificator H.C. Cras (1739-1820)²⁵ fungeerde Van der Linden namelijk als secretaris van de subcommissie.²⁶ Later zou diezelfde Van der Linden ook een register samenstellen op de *Algemeene Manier van Procedeeren in Civiele en Crimineele Zaaken*.²⁷

Over de rol van Van der Linden bestaat overigens enige onduidelijkheid. Waarschijnlijk heeft hij een grotere inbreng gehad dan zijn positie als secretaris in eerste instantie doet vermoeden. Farjon meldt namelijk in 1819 in een brief aan minister van justitie C.F. van Maanen (1769-1846),²⁸ dat Van der Linden als de auteur van het burgerlijk procesrecht moet worden beschouwd.²⁹ Van Boven concludeert in zijn proefschrift dat dit inderdaad waarschijnlijk is, zeker wanneer men de stijl en redactie van Van der Lindens bekende procesrechtelijke handboek, de *Verhandeling over de Judicieele Practijcq*,³⁰ vergelijkt met die van het ontwerp.³¹

De *Algemeene Manier van Procedeeren* werd op 3 mei 1799 aangeboden aan de voltallige codificatiecommissie.³² Het werkstuk was voorzien van een toelichtende memorie, die onlangs door Kolfshoten is uitgegeven.³³ Deze memorie bevat een interessante passage, waaruit blijkt dat men zich tot doel had gesteld het wetboek zoveel mogelijk te vrijwaren van procesrechtelijk bargoens. Onderdeel 10 van de memorie luidt namelijk als volgt:

---

¹⁸ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 9, Leiden 1933), kolom 855-856. Op 1 maart 1802 werd Reuvens benoemd tot president van het Nationaal Gerechtshof. Op 30 juni 1808 werd hij lid van de Staatsraad. Vanaf 24 januari 1811 fungeerde hij als één van de vier kamerpresidenten van het Keizerlijk Gerechtshof en op 20 juli 1814 aanvaardde hij dezelfde functie bij het Hooggerechtshof. In 1816 werd hij dood in het Brussels kanaal (te Brussel) gevonden.

¹⁹ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 9, Leiden 1933), kolom 554. Kreet bekleedde onder andere de functie van griffier bij het Hof van Holland.

²⁰ Van Boven, a.w., p. 117.

²¹ Van Boven, a.w., p. 117-118; Kolfshoten, a.w., p. 164.

²² Legaat-Den Tex, XII A 11. Overigens dient hier te worden aangetekend, dat in het commentaar wordt verwezen naar bladzijden van een ontwerp tekst die niet in de papieren van Bondt wordt teruggevonden.

Dientengevolge is het soms moeilijk te bepalen op welke artikelen de gemaakte opmerkingen betrekking hebben.

²³ De drie heren woonden namelijk allen in Amsterdam; zie Van Boven, a.w., p. 117.

²⁴ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 7, Leiden 1927), kolom 769-770. Van der Linden was een studiegenoot van Bondt en Farjon in Leiden (Van Boven, a.w., p. 195).

²⁵ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 2, Leiden 1912), kolom 347-350.

²⁶ Kolfshoten, a.w., p. 165, voetnoot 51.

²⁷ Leiden 1800.

²⁸ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 3, Leiden 1914), kolom 803-805. Van Maanen werd op 10 december 1807 minister van justitie en politie. Op 11 april 1809 werd hij ontslagen. Op 30 oktober 1810 werd hij benoemd tot 1^e president van het Keizerlijk Gerechtshof te 's-Gravenhage. Onder Willem I en Willem II fungeerde hij als minister van justitie tot aan zijn ontslag op 1 april 1842.

²⁹ Kolfshoten, a.w., p. 165.

³⁰ Deel 1, Leiden 1794; deel 2, Leiden 1798.

³¹ Van Boven, a.w., p. 118.

³² Van Boven, a.w., p. 117; Kolfshoten, a.w., p. 166.

³³ Kolfshoten, a.w., p. 168-174.

Laatstelijk heeft de Commissie wel zooveel mogelijk getragt, en zig toegelegd, om in dit haar werk, en meer bijzonder in die stukken, welke dagelijks door elk burger die verkiezen zal zijne eigene zaaken zelf waarteneemen, zonder zig van de hulp van practizijns te bedienen, geleezen zullen moeten worden, zig van de niet algemeen bekende kunst- of bastaard-woorden te onthouden, en derzelver beteekenis in Neederduitse [taal?] of door korte omschrijvingen uittedrukken; en voorts eene niet gekunstelde, maar gezuijverde en algemeene verstaanbare taal en schrijfstijl te gebruiken, ook met vermijdinge van alle bewoordingen of benaamingen, welke niet alomme in de republiek, maar alleen in een of meer der voormaalgewesten bekend zijn.

Dat de commissie inderdaad op de bovenbeschreven wijze heeft gewerkt, blijkt bij bestudering van de ontwerpteksten in de universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Oorspronkelijk lag namelijk een ontwerp voor, dat in grote mate het traditionele procesrechtelijke jargon bevatte. Vervolgens zijn in die tekst wijzigingen aangebracht met als doel het moderniseren van het taalgebruik. Zo werd in het oorspronkelijke artikel 29 van hoofdstuk 2 (getiteld *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*)³⁴ niet gesproken van ‘aantekenen van appel’ maar van ‘interjectie van appel’, in artikel 31 van ‘presenteren’ in plaats van ‘inleveren’,³⁵ en in artikel 49 van ‘compareren’ in plaats van ‘verschijnen’.³⁶ Bovendien komen we in de oorspronkelijke tekst de termen ‘provisie van justitie’ (hoofdstuk 2, ongenummerd artikel na artikel 33),³⁷ ‘comparuit’ (hoofdstuk 2, artikel 50)³⁸ en ‘default’ (hoofdstuk 2, artikelen 51 en verder)³⁹ tegen.⁴⁰

Aangezien de *Algemeene Manier van Procedeeren* voor de gehele Bataafse Republiek zou moeten gelden (een unicum in die tijd; tot dan golden procesordeningen immers veelal slechts op plaatselijk dan wel regionaal niveau), raadpleegde men procesrechtelijke regelingen uit verschillende voormalige gewesten⁴¹ om dusdoende tot een wettekst te komen die voor de gehele Republiek aanvaardbaar zou zijn. Daarbij dient echter te worden aangetekend, dat in commentaar op een ontwerptekst, te vinden in de nagelaten papieren van Bondt, wordt opgemerkt dat slechts de Hollandse praktijk tot uitgangspunt was genomen, en dat het rekening houden met de overige voormalige gewesten vooral bestond in het vermijden van procesrechtelijk taalgebruik dat buiten Holland niet bekend was.⁴² Of deze opmerking ook op de uiteindelijke wettekst van toepassing is, dient nader onderzocht te worden. Overigens spreekt uit het genoemde commentaar een enkele keer de zorg, en dat is een saillant detail in

³⁴ UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, katern 4.

³⁵ UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, katern 4.

³⁶ UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, katern 5 (achterzijde, na ingeschoven katernen).

³⁷ UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, katern 4.

³⁸ UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, katern 5 (achterzijde, na ingeschoven katernen).

³⁹ UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, katern 5 (achterzijde, na ingeschoven katernen).

⁴⁰ In commentaar op een ontwerptekst, dat in de nagelaten papieren van Bondt is te vinden (UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11), komen wij eveneens sporen tegen van het streven naar een klip en klaar taalgebruik. Zo wordt bijvoorbeeld aangetekend: ‘de appellatie verklaart desert: waarom niet het vonnis waarvan geappelleerd is, verklaard kragt van gewijsde te hebben?’ (commentaar volgend op de aanduiding ‘p. 217’ in de marge). Zie ook de volgende aantekening in de nagelaten papieren van Bondt: ‘Zoveel mogelijk wenschte ik wel de moeilijke woorden vertaald of [...] door bijvoegsels of omschrijvingen verklaard te zien [...]’ (commentaar volgend op de aanduiding ‘77’ in de marge).

⁴¹ Dit blijkt bijvoorbeeld uit het volgende commentaar op een ontwerptekst in de papieren van Bondt (UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11; commentaar volgend op de aanduiding ‘pag. 69’ in de marge): ‘dag van beraad versoecken: dit en volgende artuculen tot pag. 73 zoude ik liever ingerigt gezien volgens het reglement van ’t Hoff van Gelderland speciaal.’

⁴² UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11, commentaar volgend op de aanduiding ‘pag. 265 en volg.’ in de marge: ‘En dat de geheele Hollandsche practijcq in wezen te laten en aan de andere gewesten opdringen alleen met eenige verandering van woorden [...]’

het licht van de Ontwerpen Cras en Kemper voor een Burgerlijk Wetboek, dat de *Algemeene Manier van Procedeeren* te veel op een leerstellig tractaat zou lijken. Zo wordt betreffende een niet nader geïdentificeerd artikel het volgende opgemerkt: ‘Dit geheele art. is meer in den stijl van een onderwijs of tractaat [sic] als wel van eene ordonnantie.’⁴³

De toekomst van de *Algemeene Manier van Procedeeren* zag er in 1799 zonnig uit. Op 22 juli van dat jaar werd het wetboek door de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam aangenomen en reeds op 22 augustus van hetzelfde jaar door de Tweede Kamer van ditzelfde Lichaam bekrachtigd en tot wet verheven.⁴⁴ Met invoering van de wet werd gewacht totdat een nieuwe rechterlijke organisatie zou zijn ingevoerd. Helaas kwam die er niet, hetgeen een streep haalde door de hooggestemde verwachtingen.⁴⁵ Uiteindelijk is de *Algemeene Manier van Procedeeren* landelijk nooit ingevoerd,⁴⁶ ondanks het feit dat men grote lof had voor de beknopte redactie van de artikelen en vooral ook voor de erin vervatte regeling van het hoger beroep.⁴⁷ Wel verscheen een, overigens niet erg diepgravend, handboek over het wetboek van de hand van J. Greeven.⁴⁸ Gezien de invloed die de *Algemeene Manier van Procedeeren* uitoefende op latere codificatiepogingen, is nadere bestudering van de inhoud ervan echter op haar plaats. Daarbij concentreer ik mij op de hoofdstukken 1 en 2 van het negen delen tellende wetboek, hoofdstukken die handelen over de manier van procederen voor de vrederechter en over de civiele procedure voor de burgerlijke rechtbanken en departementale gerechtshoven.⁴⁹

1.2 Inhoud

Hoofdstuk 1 van de *Algemeene Manier van Procedeeren*, getiteld *Instructie en Manier van Procedeeren voor de Vrederechters en derzelver Bijzitters* (hierna ook *InVr*), bestaat uit 76 artikelen. Van een indeling in titels en afdelingen is geen sprake. Dit is anders in hoofdstuk 2, met als opschrift *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken zoo voor de burgerlijke rechtbanken als voor de departementale gerechtshoven* (hierna ook *MPC*). Dit hoofdstuk bestaat uit 330 artikelen en is opgebouwd uit de volgende titels en afdelingen:

⁴³ UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11, commentaar volgend op de aanduiding ‘pag. 225’ in de marge. Het artikel waarop het commentaar betrekking heeft, begint met de woorden ‘doen gewoonlijk’.

⁴⁴ *Besluiten van de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks* (deel 12), p. 1131-1132. De Staatsregeling van 1798 vereiste voor de totstandkoming van wetten een samenspel tussen de Eerste en de Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam. De Eerste Kamer had het recht van initiatief en de Tweede Kamer diende de wetsvoorstellen goed te keuren (Van Boven, a.w., p. 113).

⁴⁵ Kolfshoten, a.w., p. 166.

⁴⁶ Wel hebben de *Instructie voor de Departementale Gerechtshoven* en de *Manier van Procedeeren in Crimineele Zaaken* gegolden voor het in 1799 opgerichte Departementaal Gerechtshof van de Oude IJssel te Kampen (zie Van Boven, a.w., p. 119-120).

⁴⁷ Van Boven, a.w., p. 119.

⁴⁸ *Burger Handboek of korte schets der Algemeene Manier van Procedeeren [etc.]* (Amsterdam 1800).

⁴⁹ De negen hoofdstukken van het wetboek zijn als volgt getiteld:

1. Instructie en manier van procèdeeren voor de vrederechters en derzelver bijzitters;
2. Manier van procèdeeren in civiele zaaken, zoo voor de burgerlijke rechtbanken als voor de departementale gerechtshoven;
3. Manier van procèdeeren in crimineele zaaken, zoo voor de burgerlijke rechtbanken als voor de departementale gerechtshoven;
4. Instructie voor de burgerlijke rechtbanken;
5. Instructie voor de departementale gerechtshoven;
6. Instructie voor den procureur-generaal of openbaaren aanklaager bij elk departementaal gerechtshof;
7. Instructie voor de bailliuwen bij de burgerlijke rechtbanken;
8. Instructie en manier van procèdeeren voor de Vierschaar over de misdrijven der rechters [deze vierschaar werd geen bevoegdheid toegedacht in burgerlijk zaken];
9. Instructie en manier van procèdeeren voor het Hoog Nationaal Gerechtshof [het gaat hier om een niet-permanent college belast met het vervolgen van ambtsmisdrijven].

- Titel 1: Algemeene bepalingen betreffende den aanleg der twistgedingen;
 Titel 2: Van de requesten tot het verkrijgen van eenige rechterlijke voorziening buiten formeel rechtsgeding;
 Titel 3: Van het verzoeken, verleenen en exploiteeren der appointementen van dagvaarding;
 Titel 4: Van de rollen, het praesenteren der zaaken op dezelve, en van het voldingen der zaaken, met al hetgeen daartoe behoort;
 Titel 5: Van zaaken in welke een meer bijzondere procesorde plaats heeft;
     Afdeling 1: Van zaaken raakende wisselbrieven;
     Afdeling 2: Van zaaken van assurantien, averijen en zeezaaken;
     Afdeling 3: Van zaaken raakende boedels in welke een rechterlijke voorziening noodig is;
     Afdeling 4: Van zaaken van arrest;
     Afdeling 5: Van auctorisatiën de facto, interdictiën en appointementen van cassatie;
     Afdeling 6: Van hooger beroep;
     Afdeling 7: Van appointementen om actie te instituëren, en van willig decreet;
     Afdeling 8: Van zaaken in geval van vrijwaaring;
     Afdeling 9: Van dagvaarding om getuigenis der waarheid te geven;
     Afdeling 10: Van zaaken van maintenance en spolie;
     Afdeling 11: Van boedelbeschrijving;
     Afdeling 12: Van boedelafstand;
     Afdeling 13: Van uitstel van betaaling;
     Afdeling 14: Van het middel van herstelling tegen gepleegde daaden of verzuimen;
     Afdeling 15: Van geschillen tusschen ouders en kinderen over het toestaan van een huwelijk;
     Afdeling 16: Van het doen of vereffenen van rekening, midsgaders van kosten, schaden en interessen;
     Afdeling 17: Van begrooting van proceskosten;
 Titel 6: Van het vervolgen der zaaken na het voldingen en van de vonnissen;
 Titel 7: Van de executiën;
 Titel 8: Van revisiën.

Vanuit modern perspectief kan deze indeling als gebrekkig worden gekwalificeerd. Wat betreft afdeling 4 van titel 5 betreffende ‘arrest’ (beslag op goederen dan wel gijzeling van de schuldenaar) had opname in titel 7 over tenuitvoerlegging voor de hand gelegen. Afdeling 5 van titel 5 betreffende ‘auctorisatiën de facto, interdictiën en appointementen van cassatie’ zou tegenwoordig waarschijnlijk zijn opgesplitst; de artikelen met betrekking tot cassatie zouden in verband zijn gebracht met de rechtsmiddelen (hoger beroep en revisie). Bovendien is de opname van afdeling 6 over hoger beroep in titel 5 (een titel handelend over zaken waarin sprake is van een bijzondere wijze van procederen) voor een moderne beschouwer niet logisch, zeker wanneer wordt vastgesteld dat aan revisie (een ander rechtsmiddel) wel een afzonderlijke titel is gewijd.

Overigens verdient het hier opmerking, dat het wetboek de nodige formulieren bevat. Waarschijnlijk was het doel ervan te garanderen dat het procesrecht zoveel mogelijk uniform zou worden toegepast doorheen de Bataafse Republiek.⁵⁰ Hieronder zal ik deze formulieren slechts terloops in de voetnoten vermelden, hetgeen echter niet wegneemt dat zij een belangrijke rol zouden hebben vervuld, ware de *Algemeene Manier van Procederen* ooit in de praktijk toegepast. Dit is echter, zoals ik reeds opmerkte, niet gebeurd.

⁵⁰ Dat het doel van formulieren de uniforme toepassing van het procesrecht was, wordt met zoveel woorden gesteld met betrekking tot het *Wetboek op de Rechterlijke Instellingen en Regtspleging* van 1809. Zie *Précis des objets traités dans les discussions sur le Code Judiciaire et qui doivent être discutés ultérieurement*, Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 23: ‘Comme il est à prévoir qu’après la sanction et la mise en activité de ce code, les dispositions qui y sont contenues, quelque claires et positives qu’elles soient, seront probablement modifiées ou prendront le caractère de la forme judiciaire qui a été anciennement usitée dans les départemens respectifs, d’où il pourroit résulter une diversité dans les formes judiciaires non obstant que le vœu de sa majesté est d’introduire à cet égard une uniformité complète, on donne respectieusement en consideration à sa majesté de faire rédiger après que le code aura été arrêté et sanctionné, des formules fixes que les juges, accusateurs publics et praticiens seront obligés de suivre dans l’occasion [...]’.

1.3 Procedure in eerste aanleg

In eerste aanleg speelt de vrederechter een rol van betekenis. De vrederechter was destijds een geheel nieuw fenomeen in onze rechterlijke organisatie, en aan hem was in de Staatsregeling een groot aantal artikelen gewijd, ‘klaarblijkelijk om dit nieuwe instituut constitutioneel te verzekeren’ (aldus Van Boven).⁵¹ De belangrijke rol van de vrederechter blijkt uit het feit dat, afgezien van een aantal uitzonderingen vermeld in artikel 3 van de *Instructie voor de Vrederechters* (hoofdstuk 1 van de *Algemeene Manier van Procedeeren*) en in de artikelen 2, 3, 5 en 6 van de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* (hoofdstuk 2 van de *Algemeene Manier van Procedeeren*), elke zaak in eerste aanleg voor hem dient aan te vallen.⁵² Hoofregel is dat de vrederechter van de woonplaats van de verweerder bevoegd is.⁵³ De uitzonderingen op deze regel worden in artikel 31 *InVr* geformuleerd. Zij betreffen onder andere zakelijke acties ten aanzien van onroerende zaken, die voor de vrederechter van de plaats van ligging van de onroerende zaak gebracht dienen te worden.

De wederpartij wordt gedagvaard door de bode van de vrederechter.⁵⁴ Aan de wederpartij, thans gedaagde, dient een minimale termijn van 48 uur te worden gelaten om haar opwachting in rechte te maken.⁵⁵ Partijen kunnen zowel in persoon als bij gemachtigde verschijnen,⁵⁶ waarbij de uitdrukkelijke bepaling geldt dat de gemachtigde niet een ‘advocaat, procureur, notaris of eenig ander practizijn’ mag zijn.⁵⁷ Evenmin worden eventuele ‘instructoire schriftuuren’, dat wil zeggen documenten die dienen ter voortgang van de procedure en de uiteindelijke beslissing van de zaak (zoals bijvoorbeeld conclusies), van bedoelde personen door de vrederechter in ogenschouw genomen, tenzij het gaat om bewijsstukken.⁵⁸ Blijkbaar was men van oordeel dat bemoeienis van rechtsgeleerde raadslieden met de procedure de zaken te veel zou compliceren dan wel vertragen.

De eerste taak van de vrederechter is, en dit moge gezien zijn naam geen verwondering wekken, het bewerkstelligen van een minnelijke schikking tussen partijen.⁵⁹ Wanneer deze minnelijke schikking niet kan worden bereikt in een enkele zitting, maar de vrederechter de hoop heeft dat een extra zitting wel het gewenste resultaat zal hebben, kan hij partijen een tweede maal voor zich doen verschijnen.⁶⁰ Indien partijen inderdaad tot een vergelijk komen, volgt hierop een zogenoemde willige condemnatie.⁶¹ Willige condemnaties vormen een bekend verschijnsel in de oudvaderlandse procespraktijk⁶² en bewerkstelligen, dat hetgeen partijen overeen zijn gekomen, bij later blijkende onwil hieraan mede te werken, op eenvoudige wijze ten uitvoer kan worden gelegd (geëxecuteerd). Indien de vrederechter partijen echter niet kan bewegen tot een minnelijke schikking, ook als dit een gevolg is van het feit dat gedaagde verstek laat gaan, moet hij in het merendeel der gevallen partijen

---

⁵¹ Van Boven, a.w., p. 127.

⁵² Art. 1 en 2 *InVr*; art. 1 *MPC*.

⁵³ Art. 30 *InVr*.

⁵⁴ Art. 27 *InVr*.

⁵⁵ Art. 32 *InVr*. De artikelen 33 en 34 *InVr* houden nadere bijzonderheden in met betrekking tot de dagvaarding.

⁵⁶ Art. 35 *InVr*.

⁵⁷ Art. 36 *InVr*. Overigens hadden de ontwerpers van de *Algemeene Manier van Procedeeren* niet veel op met practizijs. In de papieren van Bondt (UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11) vinden we bijvoorbeeld het volgende commentaar: ‘Zal men niet zeggen dat alle deze omslag maar dit dient om de beurs der practizijs te vullen en derzelve nonchalances, inattentiën of verzuimen te repareren. [...] En mogt daarom hier niet wel een memoriaal gebragt [...] worden tegen de practizijs die bevonden zoude[n] worden oorsaak te zijn van die judicieele defecten waartegens relief gevraagd wordt en om voor te koomen dat zij daaromtrent elkander niet in de hand werken’ (commentaar volgend op de aanduiding ‘pag. 265 en volg.’ in de marge).

⁵⁸ Art. 36 *InVr*.

⁵⁹ Art. 4 en 41 *InVr*.

⁶⁰ Art. 42 *InVr*.

⁶¹ Art. 41 *InVr*.

⁶² Zie bijvoorbeeld Van der Linden, *Judicieele Practijcq* (a.w., deel 1), p. 229 e.v.

verwijzen naar de burgerlijke rechtbank.⁶³ In bepaalde gevallen echter heeft de vrederechter, in het stelsel van de *Algemeene Manier van Procedeeren*, de bevoegdheid een vonnis in eerste aanleg te wijzen na zijn vruchteloze pogingen om een minnelijke schikking te bewerkstelligen.⁶⁴ Daarbij dient te worden aangetekend, dat zowel in dit laatste geval als in de gevallen waarin hij moet verwijzen naar de burgerlijke rechtbank, de vrederechter aan partijen kan voorslaan hun zaak voor hem (en eventuele bijzitters) aan arbitrage te onderwerpen. Partijen kunnen hiertoe echter onder geen voorwendsel worden gedwongen.⁶⁵

De gevallen waarin de vrederechter zelf een vonnis in de zaak kan wijzen, worden genoemd in artikel 5 *InVr*. Het gaat hier voornamelijk om een aantal vorderingen ter waarde van driehonderd gulden of minder. In zulke gevallen dient hij een tijdstip te bepalen waarop partijen opnieuw voor hem moeten verschijnen.⁶⁶ Bovendien behoren dan twee bijzitters te worden benoemd die de vrederechter zullen assisteren.⁶⁷ Ik zal van bespreking van de verdere procesgang in dit soort zaken korthedshalve afzien.⁶⁸

In de gevallen waarin de vrederechter verwijst naar de burgerlijke rechtbank, maar ook in het beperkte aantal gevallen waarin een zaak in eerste aanleg rechtstreeks voor de burgerlijke rechtbank dan wel een departementaal gerechtshof dient te worden gebracht,⁶⁹ behoort de partij die de zaak wil vervolgen een verzoekschrift in te dienen bij deze rechtbank dan wel dit gerechtshof.⁷⁰ In het verzoekschrift dient de eiser te vragen om ‘appointement [i.e. een schriftelijke aantekening op het verzoekschrift bevattende een beschikking van de rechter],⁷¹ om zijne partij voor de rechtbank door een gerechtsbode, of voor het hof door een exploitier, te doen dagvaarden [...] om te antwoorden en voord te procedeeren op den eisch en conclusie bij de requeste uitgedrukt.’⁷² Het verzoekschrift moet duidelijke informatie bevatten omtrent de eis. Artikel 27 *MPC* omschrijft deze informatie als volgt: ‘t verhaal van de zaak, zoodanig ingericht, dat alle daadzaaken, waarop zich de verzoeker beroepen wil, daarbij worden uitgedrukt.’ Tevens dient onder het verzoekschrift een lijst te worden gesteld van de bescheiden ‘waarvan de eischer, tot bewijs van zijne qualiteit of betrekking,⁷³ midsgaders van den inhoude van het request, gebruik wil maaken; met bijgevoegd aanbod,

---

⁶³ Art. 19, 40 en 43 *InVr*.

⁶⁴ Art. 4 *InVr*.

⁶⁵ Art. 20 *InVr*.

⁶⁶ Art. 9 *InVr*.

⁶⁷ Art. 6 *InVr*.

⁶⁸ Men raadplege hiervoor de art. 45 *InVr* en verder.

⁶⁹ Men raadplege voor deze gevallen de art. 3, 5 en 6 *MPC*.

⁷⁰ Art. 26 en 31 *MPC*.

⁷¹ Volgens Van Boven, a.w., p. 129, komen in de *Algemeene Manier van Procedeeren* geen zogenoemde ‘mandementen’ (bekend uit o.a. de Hollandse procespraktijk) voor, nu in dit wetboek de preliminaire conciliatie voor de vrederechter apart is geregeld. Naar mijn inschatting suggereert Van Boven hiermee dat voorafgaande toestemming van de rechter om tot dagvaarding over te gaan niet nodig is, aangezien deze voorafgaande toestemming tot doel heeft partijen er toe aan te zetten om tot een minnelijke schikking te komen. Mij schijnt dit minder juist toe, omdat het niet zo is dat volgens de *Algemeene Manier* rauwelijks tot dagvaarding kan worden overgegaan omdat mandementen niet worden genoemd. Immers, toestemming is zonder meer vereist. Die toestemming wordt niet gegeven in een afzonderlijke open brief (een mandement), maar in een beslissing die op het verzoekschrift zelf wordt geschreven (een appointement in de vorm van een ‘apostille’). Kortom, het ligt niet voor de hand dat mandementen niet in de *Algemeene Manier* worden genoemd omdat dit ontwerp het vereiste van de preliminaire conciliatie kent. Het lijkt erop dat de ontwerpen het woord ‘mandement’ slechts hebben vervangen door ‘appointement’ omdat mandementen in sommige voormalige gewesten niet bekend waren. Zie art. 5 onder b van de ontwerp tekst voor de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* in de papieren van Bondt (UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A11, katern 1, achterzijde). Zie ook het volgende commentaar op een ontwerp tekst: ‘[...] alleen met eenige verandering van woorden als appointementen in plaats van mandementen’ (UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A11, commentaar volgend op de aanduiding ‘pag. 265’ in de marge).

⁷² Art. 26 *MPC*.

⁷³ Bij gevallen waarin eiser zijn ‘qualiteit of betrekking’ met documenten dient te staven, moet worden gedacht aan situaties waarin eiser in een bepaalde hoedanigheid optreedt, bijvoorbeeld als voogd van minderjarigen.

om daarvan aan den gedaagden, zulks begeerende, copiën te leveren [...].’ Bedoelde stukken dienen samen met het request aan de rechter te worden overgelegd.⁷⁴

In gevallen die ‘rauwelijks’ in eerste instantie voor de burgerlijke rechtbank dan wel het gerechtshof komen (gevallen dus waar de vrederechter niet aan te pas komt), dient de rechter, alvorens rechtsingang te verlenen, te trachten partijen tot een minnelijke schikking te bewegen, althans zo hij dit nodig en mogelijk acht.⁷⁵

Hoewel verlening van rechtsingang na een poging tot verzoening de gewone situatie vormt, bevat het wetboek ook bepalingen voor het geval dat het verzoek hiertoe wordt geweigerd. Als het de burgerlijke rechtbank is die rechtsingang weigert, kan hiertegen ‘hoger beroep’ worden aangetekend bij het gerechtshof, althans, in zaken die aan hoger beroep onderworpen zijn.⁷⁶ Beroep (herziening, ook wel reauditie) daarentegen van een afwijzende beschikking van het gerechtshof, wordt ingesteld bij het hof zelf.⁷⁷ Daarbij dient in gedachten te worden gehouden, dat de afwijzende beschikking door de requestkamer van het hof wordt gegeven, terwijl het beroep wordt afgehandeld door het hof zelf.⁷⁸ Overigens is beroep van een toewijzende beschikking niet mogelijk; deze mogelijkheid wordt slechts geboden in het Ontwerp Van der Linden⁷⁹ (dit ontwerp komt hieronder uitgebreid aan bod).

In het merendeel van de gevallen zal het beroep echter een beschikking van de burgerlijke rechtbank betreffen. Alvorens dit beroep kan worden ingesteld, moet de appellant het voornemen hiertoe over te gaan bij de rechtbank doen aantekenen⁸⁰ (in het oudvaderlandse recht, maar niet in de *Algemeene Manier van Procedeeren*,⁸¹ sprak men van ‘interjectie van appel’).⁸² Daarna behoort een nieuw verzoekschrift om rechtsingang bij het hof te worden ingediend⁸³ (dit stond in het oudvaderlandse procesrecht bekend als het ‘verheffen’ van het appel; deze terminologie wordt evenmin gehanteerd in de *Algemeene Manier*). In dit verzoekschrift moet niet alleen melding worden gemaakt van de afwijzende beschikking (appointement) van de rechtbank, maar tevens dient deze beschikking samen met het verzoekschrift te worden overgelegd. Het hof beslist vervolgens opnieuw op het verzoek, zonder dat een eigenlijke procedure in beroep volgt.⁸⁴

Laten wij er echter van uitgaan dat het verzoek om rechtsingang zonder meer is gehonoreerd. Op basis van deze beschikking wordt dan de dagvaarding officieel aan de wederpartij medegedeeld (i.e. betekend). Over de wijzen waarop dit kan geschieden, bevatten de artikelen 35 tot en met 39 MPC de nodige informatie. Als hoofdregel geldt dat de dagvaarding zoveel mogelijk aan de persoon van de wederpartij zelf betekend dient te worden. Deze verkrijgt een copie van het verzoekschrift en van het appointement ‘met een daaronder gestelde korte acte van exploit’⁸⁵ (i.e. een acte waarin verslag wordt gedaan van de dagvaarding). Bij afwezigheid van de wederpartij kan de betekening ook plaatsvinden aan huisgenoten en burens, en, zo dit niet mogelijk is, kan de dagvaarding worden aangeplakt aan

---

⁷⁴ Art. 28 MPC.

⁷⁵ Art. 2, 32 en 33 MPC.

⁷⁶ Art. 31 MPC.

⁷⁷ Art. 31 en 34 MPC.

⁷⁸ Art. 31 en 34 MPC.

⁷⁹ Art. 4.5.2.

⁸⁰ Art. 170 MPC.

⁸¹ Echter weer wel in het oorspronkelijke ontwerp. Zie de ontwerp tekst voor de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* in de papieren van Bondt (UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, katern 15, titel 5, afdeling 6, art. 1 en 2).

⁸² Zie in verband met de terminologie ‘interjectie van appel’ bijvoorbeeld Van der Linden, *Judicieele Practijcq* (a.w., deel 1), p. 344.

⁸³ Art. 177 MPC.

⁸⁴ Art. 31 en 176 MPC.

⁸⁵ Art. 35 MPC.

de voordeur van het huis van de gedaagde.⁸⁶ De termijn waarop de deurwaarder dient te dagvaarden is in principe vier weken, althans als de gedaagde binnen de Bataafse Republiek woonachtig is.⁸⁷ Gedurende deze vier weken kan de gedaagde copie vragen van de stukken die, zoals wij hierboven zagen, onder het verzoekschrift van de eiser staan vermeld.⁸⁸

De wederpartij wordt gedagvaard op een der rolzittingen (i.e. zittingen van het rechterlijk college bedoeld voor het nemen van die stappen in het proces welke partijen in het officiële register van het college, i.e. het rolregister, hebben doen inschrijven), die in het stelsel van de *Algemeene Manier van Procedeeren* bij iedere burgerlijke rechtbank en bij ieder gerechtshof twee keer per week behoren plaats te grijpen.⁸⁹ Op deze dagen wordt zowel een gewoon als een buitengewoon rolregister gehouden.⁹⁰ Op de laatste rol worden slechts de in artikel 47 MPC opgesomde zaken gesteld (bijvoorbeeld procedures met betrekking tot huur van onroerende zaken).

Het is de taak van de eiser of van zijn ‘practizijn’ (i.e. raadsman) om de zaak op de rol te doen inschrijven.⁹¹ In het oorspronkelijke ontwerp was voorzien dat de eiser bij inschrijving tevens ‘de impost op de ongefundeerde processen, volgens eene ordonnantie door het Verteegenwoordigend Lichaam deswegens geëmaneert’ diende te voldoen, maar dit vereiste werd later geschrapt.⁹² Overigens komen we boetes en belastingen sowieso niet tegen in het uiteindelijke wetboek,⁹³ hetgeen een afwijking vormt van de procesrechtelijke ordonnanties uit de periode van het *ancien régime*.

Verplichte procesvertegenwoordiging is niet voorgeschreven, tenzij de rechter de betrokken partij buiten staat oordeelt haar zaak waar te nemen. Desalniettemin kunnen partijen zich wel door een of meer ‘practizijns’ laten vertegenwoordigen, althans, zo zij dit verkiezen.⁹⁴ De kosten hiervan kunnen, indien de wederpartij in de proceskosten wordt veroordeeld, ten laste van die wederpartij worden gebracht, met dien verstande, dat ‘zoo ‘er meer dan een practizijn gebruikt is, hij [i.e. de zegevierende partij] uit derzelver onderscheiden rekeningen aan zijne partij alleen zal mogen opgeven alle zoodanige posten, welke tot het beleid van den processe, van den beginne tot den einde, zouden hebben plaats gehad, indien hij maar één practizijn had gebruikt.’⁹⁵ Overigens is het traditionele onderscheid

---

⁸⁶ Art. 35 MPC. Blijkens de ontwerp teksten voor de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* in de Amsterdamse universiteitsbibliotheek (Legaat-Den Tex, XII A 11, katern 4, art. 35) kwam de mogelijkheid van aanplakking aan de voordeur niet in het oorspronkelijke ontwerp voor.

⁸⁷ Art. 40 MPC. Zie voor de termijn in andere gevallen art. 41 MPC. In de ontwerp tekst in de nagelaten papieren van Bondt was een termijn van acht dagen voorzien voor het geval dat de gedaagde woonde in hetzelfde departement. In het geval dat gedaagde in een ander departement woonde, werden, afhankelijk van de afstand, twee of drie weken voorzien (UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, katern 5).

⁸⁸ Art. 56 MPC.

⁸⁹ Art. 44 MPC.

⁹⁰ Art. 44 MPC.

⁹¹ Art. 48 MPC en formulier 10.

⁹² Ontwerp *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11, art. 49, katern 5 (achterzijde, na ingeschoven katernen).

⁹³ De reden hiervoor vinden we in het handboek van J. Greeven, a.w., p. 12-13: ‘Voor het overige moet hier nog bijgevoegd worden, dat in de manier van procedeeren, voor welke rechtbank het zij, nergens gesproken wordt van eenige boetens op ongefundeerde processen, interdictiën, appellen, reformatiën of revisiën, noch ook van eenig recht voor het zegel van justitie aan den lande verschuldigd. - Omdat de voorschreven boetens niet in alle de voormalige gewesten ingevoerd of bekend geweest zijn, en de ordonnantiën van die gewesten, waarin dezelve hebben plaats gehad, van zulke verschillende aart en inhoud zijn, en zoo geheel en al naar de bijzondere wijze van procedeeren, welke in ieder gewest was aangenomen, ingerigt ware[n], dat dezelve op de algemeene manier van procedeeren volstrekt niet toepasselijk zijn; dezelve in stand willende houden, zoude de grootste ongelijkheid, vooral in die departementen, welke uit gedeeltens van twee of meer voormalige gewesten [sic], ten gevolge zoude hebben, en de richtige introductie en naarkoming der nieuwe procesordonnantie bijna ondoenlijk maaken, of immers merklijk stremmen.’

⁹⁴ Art. 8 MPC.

⁹⁵ Art. 250 MPC.

tussen de functies van advocaat en procureur niet aanwezig in de *Algemeene Manier van Procedeeren*. Dit onderscheid uit het oude procesrecht keert pas in de ontwerpen van ná 1813 terug.

Ik zie af van een gedetailleerde bespreking van de regels rond verstek⁹⁶ (i.e. het niet verschijnen van eiser of verweerder dan wel het niet uitvoeren van de vereiste proceshandelingen door deze personen) en ga er vanuit dat beide partijen op de betekende dag verschijnen. Wat betreft verstek volsta ik met de opmerking dat in het geval dat gedaagde niet verschijnt meestentijds het systeem van drie ‘defauten’, zoals dit bekend was in de oudvaderlandse procedure,⁹⁷ wordt voorgeschreven.⁹⁸ Overigens wordt de terminologie ‘defaut’ in verband met de vereenvoudiging van het taalgebruik niet gehanteerd in het Wetboek van 1799.

Op de eerste dag in rechte dient door de eiser ‘bij notul ter rolle’ eis te worden gedaan. De ‘notul’ ofwel de aantekening van de eis die in het rolregister wordt opgenomen, verwijst wat betreft de inhoud van de eis naar het door eiser ingediende verzoekschrift.⁹⁹ Daarna, en wel terstond nadat eis is gedaan, dient de gedaagde te reageren.¹⁰⁰ Dit vereiste van een onmiddellijke reactie is mogelijk, aangezien gedaagde zich op basis van de door hem ontvangen copie van het verzoekschrift zorgvuldig op de eis heeft kunnen voorbereiden. In het oorspronkelijke ontwerp was overigens voor de gedaagde in principe een ‘dag van beraad’ voorzien, die later, als zijnde overbodig, werd geschrapt.¹⁰¹

De reactie van gedaagde op de eis dient te bestaan uit hetzij een antwoord ten principale, hetzij een exceptief verweer.¹⁰² Wat betreft een eventueel exceptief verweer wordt in artikel 61 *MPC* een exhaustieve¹⁰³ opsomming gegeven van weren die als excepties kunnen worden ingekleed.¹⁰⁴ Slechts deze weren mogen afgezonderd van het verweer ten principale worden voorgesteld.¹⁰⁵ Het na elkaar voorstellen van afzonderlijke excepties is verboden.¹⁰⁶ Hiermee wordt onnodige vertraging van de procedure voorkomen. Indien de gedaagde exceptief verweer voert, dient hij in zijn exceptieve conclusie ‘alle de daadzaaken onderscheidenlijk ter neder [te] stellen’ en onder die conclusie een lijst op te nemen van stukken waarop hij zijn excepties stoelt. Staande rolle (dus op dezelfde rolzitting als waar de excepties worden voorgesteld) dient hij dan van zowel zijn exceptieve conclusie als van de erin genoemde bescheiden aan zijn wederpartij een copie te verschaffen.¹⁰⁷ De eiser moet vervolgens op de eerst daaraan volgende rechtsdag op de excepties antwoorden, ook onder vermelding van de stukken waarop hij zich ter staving van zijn antwoord beroept. Tevens dient hij gedaagde een copie van zijn antwoord alsmede van de op dit antwoord vermelde

⁹⁶ Zie hiervoor de art. 49-55 *MPC*.

⁹⁷ E.g. Van der Linden, *Judicieele Practijcq* (a.w., deel 1), 149 e.v.

⁹⁸ Art. 54 *MPC*.

⁹⁹ Art. 59 *MPC* en formulier 20.

¹⁰⁰ Art. 60 *MPC*.

¹⁰¹ Commentaar op een ontwerp tekst van de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*, UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11: ‘dag genomen: dit is immers volstrekt onnodig daar hij den eysch reeds uit het request genoegzaam weet’ (commentaar volgend op de aanduiding ‘pag. 213’ in de marge). Deze opmerking werd waarschijnlijk gemaakt met betrekking tot de appelprocedure, maar ze is zonder meer ook op de procedure in eerste aanleg van toepassing.

¹⁰² Art. 60 *MPC*. Een exceptief verweer onderscheidt zich van een principaal verweer in die zin, dat het de rechtsvraag die partijen verdeeld houdt buiten beschouwing laat en een debat daarover wil voorkomen. Een exceptief verweer wordt bijvoorbeeld gevoerd waar de bevoegdheid van de rechter wordt betwist.

¹⁰³ Art. 66 *MPC*.

¹⁰⁴ Zie ook mijn ‘Exceptiones Dilatoriae’ and ‘Peremptoriae’: From Roman Law to Modern Civil Procedure in the Netherlands’, in: L. de Ligt e.a. (red.), *Viva Vox Iuris Romani. Essays in Honour of Johannes Emil Spruit* (Amsterdam 2002), p. 297-313, i.h.b. p. 307-308.

¹⁰⁵ Art. 62 *MPC*.

¹⁰⁶ Art. 62 *MPC*.

¹⁰⁷ Art. 63 en 69 *MPC*.

bescheiden over te geven.¹⁰⁸ Om deze copieën behoeft in het geval dat er geprocedeerd wordt over exceptieve weren dus niet door de wederpartij te worden verzocht.

Het verdere verloop van de procedure is afhankelijk van de vraag of er door de eiser bij het antwoord op de exceptie al dan niet ‘middelen’ (i.e. juridische argumenten) zijn ‘ter nedergesteld’ dan wel stukken zijn gevoegd.¹⁰⁹ Zo dit niet het geval is, dient de zaak betreffende de exceptie staande rolle te worden voldongen (i.e. te worden ‘afgeconcludeerd’). In het omgekeerde geval moet de gedaagde c.q. de excipiënt op de eerstvolgende rechtsdag repliceren (i.e. reageren op de conclusie van antwoord) en de eiser c.q. geëxcipieerde dient vervolgens dadelijk te dupliceren (i.e. reageren op de conclusie van repliek). Dit is echter anders indien bij repliek middelen zijn gesteld dan wel stukken zijn gevoegd. In dat geval kan de geëxcipieerde ervoor kiezen pas op de rechtsdag volgende op die waarop is gerepliceerd te dupliceren.¹¹⁰ Het pleidooi op de excepties kan dadelijk na dupliek dan wel na verloop van een kort uitstel worden gehouden.¹¹¹

Voor zover de gedaagde geen excepties voorstelt, dient hij, zoals hierboven reeds werd vermeld, staande rolle te antwoorden. In het geval dat er wel excepties worden voorgesteld, wordt het moment van antwoord ten principale bepaald op de eerste rechtsdag nadat het tussenvonnis waarbij de excepties werden verworpen in kracht van gewijsde is gegaan (m.a.w. zodra tegen het tussenvonnis geen rechtsmiddel, bijvoorbeeld hoger beroep, meer kan worden ingesteld).¹¹² In zijn conclusie van antwoord dient de gedaagde in te gaan op een eventueel door eiser tegen hem verzochte provisie (i.e. een rechterlijke voorziening ofwel tijdelijke maatregel die gedurende het proces van kracht zal zijn en die zijn werking verliest nadat het definitieve vonnis in de zaak is gewezen); de zaak betreffende de provisie wordt vervolgens staande rolle voldongen ‘en vervolgens voorgedragen, het zij tenzelfden dage, of op zoodanigen anderen tijd, als de rechter daartoe zal bepalen.’¹¹³

In zijn conclusie dient de gedaagde ‘alle de daadzaaken onderscheidenlijk ter neder [te] stellen.’¹¹⁴ Ook vermag de gedaagde een eis in reconventie (i.e. een tegeneis) op te nemen.¹¹⁵ Bovendien behoort zijn conclusie een lijst te bevatten van stukken waarop hij zich beroept.¹¹⁶ Een copie van deze conclusie wordt aan de wederpartij of haar raadsman en aan de secretaris die tijdens de rolzitting aanwezig is, geleverd ‘om ter secretarije te blijven berusten.’¹¹⁷ Binnen drie dagen nadat de gedaagde van antwoord heeft gediend, kan de eiser, zo hij dit wenst, copie vragen van de stukken die onder de conclusie van antwoord staan vermeld.¹¹⁸

Wat betreft zijn repliek ten principale, mag de eiser een uitstel van vier weken vragen (‘tijd van beraad’).¹¹⁹ Deze termijn loopt vanaf het moment dat gedaagde zijn conclusie van antwoord heeft genomen. Aan de rechter wordt de discretionaire bevoegdheid toegekend de termijn korter te stellen.¹²⁰ Na verloop van de ‘tijd van beraad’ behoort de eiser zijn repliek ter rolle (i.e. op de rolzitting) over te leveren (inclusief zijn antwoord op een eventuele eis in reconventie). Onder deze conclusie van repliek dient ook hij een lijst op te nemen van de

---

¹⁰⁸ Art. 64 MPC.

¹⁰⁹ Art. 65 MPC.

¹¹⁰ Art. 65 MPC.

¹¹¹ Art. 260 MPC.

¹¹² Art. 67 MPC.

¹¹³ Art. 67 MPC.

¹¹⁴ Art. 69 MPC.

¹¹⁵ Art. 73 MPC. Art. 74 MPC noemt de gevallen waarin reconventie niet mogelijk is.

¹¹⁶ Art. 69 MPC.

¹¹⁷ Art. 71 MPC.

¹¹⁸ Art. 72 MPC.

¹¹⁹ Art. 67 en 68 MPC.

¹²⁰ Art. 68 MPC.

stukken waarop hij zich beroept ter wederlegging van de stellingen van de gedaagde.¹²¹ Zowel voor deze stukken als voor eventuele documenten waarop de gedaagde zich beroept bij dupliek, geldt het vereiste dat slechts ‘nieuwe stukken’ mogen worden overgelegd (een vereiste dat in latere ontwerpen niet terugkeert). Onder ‘nieuwe stukken’ wordt verstaan stukken ‘welke bij het indienen van den eisch of het antwoord niet noodig waren, maar door hetgeene bij antwoord of repliek is bijgebracht eerst noodig geworden zijn.’¹²² Indien des eisers conclusie van repliek geen ‘middelen’ bevat noch een lijst van nieuwe stukken, dient de gedaagde staande rolle te persisteren (i.e. te volharden bij het eerder gestelde) voor dupliek (alsmede voor repliek in reconventie). Hij mag dan zelf evenmin nieuwe stukken overleggen. De verweerder in reconventie (i.e. de eiser in conventie) dient in een dergelijk geval eveneens bij dupliek in reconventie te persisteren.¹²³ Overigens worden er noch in conventie noch in reconventie verdere conclusies dan die van dupliek toegestaan.¹²⁴

De procedure is iets anders indien bij repliek nieuwe middelen worden voorgesteld dan wel nieuwe stukken worden overgelegd. Dan verkrijgt de gedaagde een uitstel van vier weken voor dupliek. Gedurende deze vier weken kan hij aan zijn wederpartij om een copie van de nieuwe stukken vragen.¹²⁵ De conclusie van dupliek mag zelf ook vergezeld gaan van nieuwe stukken ter wederlegging van hetgeen de eiser in zijn repliek ten principale dan wel in zijn antwoord in reconventie heeft gesteld. Aan de verweerder in reconventie wordt vervolgens een uitstel van vier weken toegekend voor dupliek in reconventie alsmede voor het verkrijgen van copieën van de stukken die bij repliek in reconventie zijn opgevoerd.¹²⁶

Terzijde merk ik hier op dat partijen op eigen initiatief de aan hen toegekende termijnen voor repliek en dupliek kunnen bekorten onder kennisgeving hiervan aan de wederpartij.¹²⁷ Zij mogen elkaar echter geen verlenging van termijnen toestaan;¹²⁸ dit mag alleen de rechter als dit nodig is voor het inwinnen van bewijs.¹²⁹ Partijen kunnen echter wel een verzoek indienen om de zaak een poosje te mogen laten stilstaan.¹³⁰

Nadat de zaak ten principale bij dupliek is voldongen, dienen de getuigen (van wie de verklaringen reeds door partijen in geschrifte zijn overgelegd bij conclusie) formeel ‘belegd’ te worden.¹³¹ Dit houdt in dat de getuigen worden gedagvaard om hun schriftelijke verklaring met een eed te bevestigen.¹³² Hier dient te worden gewezen op het feit dat het wetboek op dit punt niet geheel duidelijk is, aangezien het bepaalt dat slechts die getuigen worden gedagvaard, die de wederpartij op tegenvragen wenst te horen. Dit zou dan inhouden, dat getuigen aan wie de wederpartij geen tegenvragen wenst te stellen, niet gedagvaard worden om hun verklaring met een eed te bevestigen. In het licht van het Wetboek van 1809 (zie hieronder) lijkt het echter waarschijnlijk, dat ook een dagvaarding tot het louter bevestigen van een verklaring met een eed tot de mogelijkheden behoort. Overigens dient de partij die de

¹²¹ Art. 76 MPC.

¹²² Art. 80 MPC. In het commentaar op een ontwerptekst van de *Manier van Procdeeren in Civiele Zaaken* in de nagelaten papieren van Bondt, lezen we het volgende met betrekking tot deze materie: ‘Ik had hier geerne nog een expres articul om den rechter te doen letten dat de bij re- en duplycq overgelegde stukken waarlijk nieuwe zijn, dat is, welke ten tijde van den eysch of ’t antwoord nog niet in wezen waren of konde geweest zijn of daarbij niet nodig waaren, maar door de opgevolgde defensie van partij eerst nodig zijn geworden’ (UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, commentaar volgend op de aanduiding ‘95’ in de marge).

¹²³ Art. 77 MPC.

¹²⁴ Art. 82 MPC.

¹²⁵ Art. 77 MPC.

¹²⁶ Art. 78 MPC.

¹²⁷ Art. 79 MPC.

¹²⁸ Art. 83 MPC.

¹²⁹ Art. 84 MPC.

¹³⁰ Art. 83 MPC.

¹³¹ Art. 85 MPC.

¹³² Art. 89 MPC.

getuigen op tegenvragen wil doen horen, van dit voornemen aan de partij door wie de getuigen zijn geproduceerd schriftelijk aanzegging te doen en wel binnen een termijn van tien dagen nadat de zaak is voldongen. Binnen een termijn van acht dagen na deze aanzegging dient deze laatste partij 'haar' getuigen vervolgens voor de rechter te doen verschijnen.¹³³ Na hun verschijning en nadat zij hun verklaringen met een eed hebben bevestigd,¹³⁴ worden de getuigen dan door de commissarissen ter rolle op tegenvragen gehoord.¹³⁵

Na het voldingen der zaak en het verhoren van getuigen, brengt de secretaris de zaak op de lijst der pleidooien.¹³⁶ Het pleidooi verloopt in de volgorde van eis, antwoord, repliek en dupliek. Slechts indien bij dupliek nieuwe bewijsmiddelen worden bijgebracht, kan de rechter pleidooi bij wege van tripliciek toestaan. Een pleidooi in de vorm van quadrupliek is echter in geen geval toegelaten.¹³⁷

In bijzondere gevallen kan de rechter beschikken dat geen mondeling pleidooi zal worden toegestaan, maar dat de zaak 'beschreven' dient te worden.¹³⁸ Nadat van deze beschikking in het rolregister aantekening is gemaakt, wordt partijen geboden binnen een termijn van vier weken hun stukken en 'memoriën van rechten' over te leggen.¹³⁹ Hier zien wij, net als op veel andere plaatsen, een duidelijke invloed van de oudvaderlandse procedure (en van het *ius commune*), waar 'beschrijven' in plaats van mondeling pleiten veelvuldig voorkwam.¹⁴⁰ Partijen behoeven hun memories niet aan elkaar te tonen.¹⁴¹ Een reactie van de wederpartij op de memorie is dus niet mogelijk.

Wanneer de rechter bij het onderzoek tot het oordeel komt, dat een punt waarvan de beslissing van de zaak afhangt niet dan wel onvoldoende is bewezen, kan hij bij interlocutoir vonnis (i.e. bij tussenvonnis) nader bewijs aan partijen opdragen.¹⁴² De partij die ingevolge dit interlocutoire vonnis bewijs aan de rechter overlegt, dient haar wederpartij hiervan een copie te leveren. De wederpartij heeft vervolgens de mogelijkheid schriftelijk te reageren en kan haar tegenbewijs binnen de tijd van tien dagen hieraan volgende, overleggen. Echter, indien er getuigenverklaringen zijn overgelegd en de wederpartij de getuigen op tegenvragen wil doen horen, wordt een termijn van drie weken in plaats van tien dagen toegestaan.¹⁴³

Volgens het stelsel van de *Algemeene Manier van Procedeeren* wijst de rechter uiteindelijk een (niet gemotiveerd)¹⁴⁴ vonnis.¹⁴⁵ Dit vonnis wordt door de secretaris in het openbaar voorgelezen.¹⁴⁶

Naast de hierboven beschreven procedure kent het Wetboek van 1799 ook een versnelde procedure. Indien de zaak naar het oordeel van de eiser voor deze procedure in aanmerking komt, dient hij dit uit te drukken in het inleidend verzoekschrift. Zo op dit verzoekschrift gunstig wordt beschikt, kan aan eiser worden toegestaan om op termijnen van acht of veertien dagen in plaats van de standaardtermijnen van vier weken te procederen. Wanneer hiertoe wordt overgegaan, dient de aanlegger onmiddellijk bij de dagvaarding copie

¹³³ Art. 86 MPC. In het oorspronkelijke ontwerp in de papieren van Bondt werd voor het doen verschijnen van getuigen geen termijn bepaald, maar werd deze termijn ter discretie van de rechter gelaten (UB Amsterdam, Legaat Den Tex, XII A 11, art. 82, katern 7).

¹³⁴ Art. 89 MPC.

¹³⁵ Voor de verdere procedure, zie art. 92 MPC.

¹³⁶ Art. 260 MPC.

¹³⁷ Art. 263 MPC.

¹³⁸ Art. 265 MPC.

¹³⁹ Art. 266 MPC.

¹⁴⁰ Van der Linden, *Judiciele Practijcq* (a.w., deel 2), p. 36 e.v.

¹⁴¹ Art. 266 MPC.

¹⁴² Art. 267 MPC.

¹⁴³ Art. 268 MPC.

¹⁴⁴ Zie ook Van Boven, a.w., p. 125.

¹⁴⁵ Art. 269 MPC en formulier 82.

¹⁴⁶ Art. 273 MPC.

van zijn stukken aan de verweerder te verschaffen.¹⁴⁷ Voor de gedaagde geldt eveneens dat hij onmiddellijk bij het dienen van antwoord aan zijn wederpartij copie van stukken moet verschaffen.¹⁴⁸ Het is in dit soort gevallen zelfs mogelijk dat tijdens de gerechtelijke vacantieperiode wordt geprocedeerd.¹⁴⁹ Overigens bestaat ook in hoger beroep, tot behandeling waarvan ik nu zal overgaan, een procedure op korte termijnen.¹⁵⁰

1.4 Hoger beroep

In het stelsel van de *Algemeene Manier van Procedeeren* is appel tegen een vonnis van de vrederechter mogelijk bij de burgerlijke rechtbank, althans in zaken waarin de eis een waarde heeft van meer dan 30 gulden.¹⁵¹ Tegen een vonnis van de burgerlijke rechtbank kan appel worden ingesteld bij het gerechtshof, waarbij de beperking geldt dat de zaak een waarde van meer dan 300 gulden moet hebben.¹⁵² In elke zaak zijn overigens slechts twee instanties mogelijk, zodat een zaak in appel van een vonnis van de vrederechter in laatste instantie door de burgerlijke rechtbank, en een appel van een vonnis van de burgerlijke rechtbank in laatste instantie door het gerechtshof wordt beslist.¹⁵³

De partij die in appel wil komen, dient dit voornemen te laten aantekenen bij de rechter die het bestreden vonnis heeft gewezen (in de oudvaderlandse procedure wordt, zoals wij hierboven zagen, gesproken van ‘interjectie van appel’). Hiertoe beschikt hij over een termijn van drie dagen wanneer het gaat om een vonnis van de vrederechter,¹⁵⁴ en over tien dagen bij rechtbankvonnissen.¹⁵⁵ Deze termijn begint te lopen na de uitspraak van het bestreden vonnis.¹⁵⁶ Vervolgens moet het appel worden vervolgd bij de hogere rechter (in de oudvaderlandse rechtspleging staat dit vervolgen, zoals wij zagen, bekend als het ‘verheffen’ van het appel). Voor dit ‘verheffen’ beschikt de appellant over veertien dagen voor vonnissen van de vrederechter, en over vier weken bij rechtbankvonnissen.¹⁵⁷ Aan deze termijnen dient strikt de hand te worden gehouden; slechts onder bijzondere omstandigheden mag de appelrechter een partij van de gevolgen van het overschrijden van een termijn ontslaan.¹⁵⁸ Verder geldt dat de termijn voor het verheffen van het appel slechts onder bijzondere omstandigheden kan worden verkort.¹⁵⁹

Bij appel van de vrederechter aan de rechtbank dient de appellant borg te stellen voor de som tot betaling waarvan hij is veroordeeld.¹⁶⁰ J. Greeven lijkt in zijn handboek te suggereren dat deze borgstelling in de plaats trad van de zogenoemde ‘boete van fol appel’ die bekend was in de oudvaderlandse procespraktijk.¹⁶¹ Dit is echter onwaarschijnlijk, aangezien op een andere plaats, namelijk bij appel van vonnissen van de burgerlijke rechtbank, het vereiste van

---

¹⁴⁷ Art. 30 MPC.

¹⁴⁸ Art. 71 MPC.

¹⁴⁹ Art. 97 MPC.

¹⁵⁰ Art. 174 MPC.

¹⁵¹ Art. 16 InVr. Zie ook art. 17 en 18 InVr. De uitzonderingen op de regel dat appel is toegelaten, zijn te vinden in art. 7 MPC.

¹⁵² Art. 4 en 7 MPC. De uitzonderingen op de regel dat appel is toegelaten, zijn te vinden in art. 7 MPC.

¹⁵³ Dit blijkt indirect uit de *Algemeene Manier van Procedeeren*, bijvoorbeeld uit de artikelen 4 en 5 sub a InVr jo. 7 sub c MPC.

¹⁵⁴ Art. 64 InVr.

¹⁵⁵ Art. 170 MPC.

¹⁵⁶ Art. 170 en 175 MPC.

¹⁵⁷ Art. 171 en 175 MPC. Zie ook art. 64 InVr. In het oorspronkelijke ontwerp was voor appel tegen rechtbankvonnissen een termijn van zes weken voorzien. Hierover wordt in commentaar op een ontwerptekst opgemerkt: ‘Waarom zes weken in plaats van de oude 20 dagen [?] Zal dit de appellen niet teveel aanmoedigen om zooveel mogelijk uitstel van betaaling te hebben [?]’ (UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11).

¹⁵⁸ Art. 172 en 175 MPC.

¹⁵⁹ Art. 173 en 175 MPC.

¹⁶⁰ Art. 175 MPC.

¹⁶¹ Greeven, a.w., p. 141.

borgstelling ontbreekt ondanks het feit dat het op die plaats, althans volgens het oudvaderlandse recht, voor de hand had gelegen te dreigen met een boete van ‘fol appel’.

De appelprocedure start, net als de procedure in eerste aanleg, met een verzoekschrift waarin wordt gevraagd om rechtsingang.¹⁶² Anders dan in eerste aanleg, kan in het appelrequest worden volstaan met een verslag van de procedure en de vermelding van het vonnis in eerste aanleg.¹⁶³ Bij dit verzoekschrift dienen de stukken betreffende de eerste instantie te worden gevoegd, alsmede het gewraakte vonnis en de aantekening dat binnen de voorgeschreven tien dagen aan de lagere rechter mededeling is gedaan van het beoogde appel en tevens, voor zover het een appel van een vonnis van de vrederechter betreft, een acte van borgtocht.¹⁶⁴

Naar aanleiding van het verzoekschrift wordt een comparitie van partijen bevolen, tenzij de zaak hiertoe naar het oordeel van de rechter ongeschikt is. Tijdens de comparitie moet de rechter pogen partijen te verzoenen.¹⁶⁵ Bovendien dient hij de comparitie te gebruiken om zich zowel nader over de zaak als over de toereikendheid van de gestelde borgtocht te doen informeren, dit laatste natuurlijk alleen bij appel van vonnissen van de vrederechter.¹⁶⁶ Pas na een mislukte verzoeningspoging wordt rechtsingang in hoger beroep verleend, tenzij er redenen zijn om het verzoek af te wijzen.¹⁶⁷ Bij een gunstige beschikking dient de wederpartij te worden gedagvaard en wel op een minimale termijn van veertien dagen.¹⁶⁸ Bij dagvaarding worden aan de wederpartij afschriften gegeven van het bestreden vonnis en van eventuele nieuwe stukken (zie hieronder), alsmede van een eventuele acte van borgtocht.¹⁶⁹ Een verzoek om afschriften is dus, anders dan in eerste aanleg, niet nodig.

Bij hoger beroep worden twee gevallen onderscheiden. In de eerste plaats kan de appellant van oordeel zijn dat het bestreden vonnis een gebrek in de vorm bevat dat tot nietigheid leidt. In dat geval kan hij zijn verzoekschrift zodanig inrichten, dat de geappelleerde wordt gedagvaard om te antwoorden op een eis tot nietigverklaring (eigenlijk is hier dus sprake van een vorm van cassatie, hoewel dit etiket er door het wetboek niet op wordt geplakt).¹⁷⁰ De conclusie van antwoord dient dan onmiddellijk na de eis te worden genomen en vervolgens dient de zaak staande rolle te worden voldongen. Meteen daarna dan wel na een kort uitstel moet de zaak worden bepleit en vonnis worden gewezen.¹⁷¹ Indien de eis wordt toegewezen, vervalt de verdere appelinstantie.¹⁷² Bij ontzegging van de eis tot nietigverklaring daarentegen, moet de geappelleerde op de eerstvolgende rechtsdag na ontzegging van de eis tot vernietiging wegens vormgebreken dienen van antwoord in appel.¹⁷³

In het geval dat het request geen eis tot nietigverklaring bevat, wordt op de dienende dag (i.e. de dag die voor het behandelen van de zaak is vastgesteld) door de appellant eis gedaan, waarop de geappelleerde dadelijk moet excipiëren of antwoorden.¹⁷⁴ Wat betreft het

---

¹⁶² Art. 177 MPC. In artikel 177 MPC wordt niet slechts gesproken van appel van vonnissen, maar ook van hoger beroep tegen appointementen op request. Dit onderwerp behandelde ik reeds bij bespreking van de procesgang in eerste aanleg (zie hierboven).

¹⁶³ Art. 27 MPC.

¹⁶⁴ Art. 29 en 180 MPC.

¹⁶⁵ Zie ook art. 32 en 181 MPC. In sommige gevallen is een comparitie niet nodig: zie art. 33 MPC.

¹⁶⁶ Art. 181 MPC.

¹⁶⁷ Art. 182 MPC.

¹⁶⁸ Art. 183 MPC.

¹⁶⁹ Art. 183 MPC.

¹⁷⁰ Art. 178 MPC. De destijds gebruikelijke benaming voor dit rechtsmiddel was *annullatio illico*. Zie het oorspronkelijk ontwerp in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11, art. 8, katern 15. Zie ook Van Boven, a.w., p. 123.

¹⁷¹ Art. 179 MPC.

¹⁷² Art. 179 MPC.

¹⁷³ Art. 179 MPC.

¹⁷⁴ Art. 184 MPC.

verloop van de verdere appelprocedure geldt dan dat geen nieuwe stukken mogen worden geproduceerd, tenzij het gaat om stukken die partijen buiten hun schuld in eerste aanleg niet hebben kunnen overleggen.¹⁷⁵ Een copie van in appel door de verweerder geproduceerde stukken dient deze op eigen initiatief aan de eiser te verschaffen¹⁷⁶ (hetzelfde geldt overigens, zoals wij hierboven zagen, voor de appellant, zij het dat deze reeds een copie van stukken verschaft bij het uitbrengen van de dagvaarding). Er wordt geprocedeerd volgens de regels in eerste aanleg, waarbij kan worden aangetekend dat standaardtermijnen van veertien dagen en niet van vier weken in acht worden genomen.¹⁷⁷ Incidenteel appel,¹⁷⁸ i.e. appel door de wederpartij van degene die oorspronkelijk appel aantekende (in een ontwerptekst wordt incidenteel appelleren nog op oudvaderlandse wijze omschreven als het indienen van ‘grievens à minima’)¹⁷⁹ en het houden van een getuigenverhoor¹⁸⁰ behoren tot de mogelijkheden. Ook is een regeling voor verstek in appel opgenomen in de artikelen 187 en 188 MPC. De boete van ‘[fol] appel’, die in het oorspronkelijke ontwerp voorkwam, is er later uit verdwenen.¹⁸¹

Ook het rechtsmiddel cassatie wordt in het Wetboek van 1799 genoemd. Ik heb het dan niet over de hierboven behandelde vorm van ‘hoger beroep’ tegen vonnissen met een gebrek in de vorm dat tot nietigheid leidt (hetgeen ik kwalificeerde als cassatie), maar over een rechtsmiddel dat in het wetboek zelf als cassatie wordt bestempeld. Dit laatste rechtsmiddel kan slechts worden aangewend tegen vonnissen van vrederechter en bijzitters, dan wel tegen vonnissen van de burgerlijke rechtbank die aan geen hoger beroep onderworpen zijn en die ‘nietig en van onwaarde’ zijn. In dat geval kan de bezwaarde zich tot het departementaal gerechtshof wenden en verzoeken dat de uitspraak wordt gecasseerd ‘zonder dat daarbij eenig onderzoek van de zaak zelve in aanschouw mag komen.’¹⁸²

2 Het Ontwerp Van der Linden (1807-1808)

2.1 Totstandkoming

Het ontwerp van Joannes van der Linden voor een Burgerlijk Wetboek, en zeker het vierde boek van dit ontwerp betreffende de burgerlijke rechtspleging, heeft zich in weinig belangstelling mogen verheugen. Wel is van het ontwerp, waarvan slechts weinig gedrukte exemplaren bestaan, in 1967 een fotografische herdruk verschenen in de serie *Fontes Iuris Batavi Rariores* van de Vereeniging tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht. Uit het voorwoord van J.Th. de Smidt bij deze uitgave blijkt dat het onbekend is wanneer Van der Linden zijn opdracht verkreeg tot het vervaardigen van het wetboek. De Smidt acht het waarschijnlijk dat dit gebeurde in december 1806/begin januari 1807.¹⁸³ Wel weten we met zekerheid dat Van der Linden speciaal voor zijn werkzaamheden een huis

¹⁷⁵ Art. 180 MPC.

¹⁷⁶ Art. 184 MPC.

¹⁷⁷ Art. 184 MPC.

¹⁷⁸ Art. 185 MPC.

¹⁷⁹ UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11. Over de terminologie ‘grievens à minima’ wordt opgemerkt: ‘*Grievens à minima*: Zou voor deeze barbaarsche kunstwoorden geen deugdelijker zijn uit te deelen, al was het ‘contra-appel’ of ‘reconventie op ’t appel’?’ (commentaar volgend op de aanduiding ‘214 en 215’ in de marge).

¹⁸⁰ Art. 186 MPC.

¹⁸¹ UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11, ongenummerd artikel na artikel 10, katern 15. Zie over ‘fol appel’ ook hierboven.

¹⁸² Art. 168 MPC. Volgens Van Boven, a.w., p. 123, hebben wij bij deze vorm van cassatie van doen met een figuur die verband houdt met de zogenoemde *recursus ad principem* uit het oudvaderlandse recht. Zie over *recursus ad principem* in de sfeer van het kerkelijk recht, mijn ‘De obligatione principis protegendis subditos... Some remarks on *recursus ad principem*’, in: *Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium* (ter perse).

¹⁸³ Van der Linden, a.w. (1967), p. 11.

huurde buiten Amsterdam¹⁸⁴ en dat hij kon beschikken over onder andere stukken van de subcommissie die de *Algemeene Manier van Procedeeren* van 1799 samenstelde.¹⁸⁵ Ook had hij een exemplaar van die *Algemeene Manier van Procedeeren* en van de Franse *Code de procédure civile* op zijn schrijftafel liggen.¹⁸⁶

Het vierde boek van zijn ontwerp over het procesrecht diende hij op 8 januari 1808 in¹⁸⁷ bij minister van binnenlandse zaken W.F. Roëll (1767-1835).¹⁸⁸ Het bevat een procesrecht dat geen al te grote nieuwigheden brengt, hetgeen volgens Van der Linden ook geenszins zijn bedoeling was. Hij stelt:

Ik heb mij dus bepaald tot de *Manier van procederen* alleen, en die zoodanig ingerigt, dat aan de ééne zijde de ingezeten reden heeft te verwachten, dat hem met minder langwijligheid, en met minder kosten, regt wedervare, en aan den andere kant, dat door het invoeren van nieuwigheden, welker nuttigheid hoogst bedenkelijk is, geene te groote omkeering in hetgeen tot dusverre plaats had, veroorzaakt worde, als welker altijd in nieuwe wetgeving door des wetgevers bedaarde omzigtigheid moet worden voorgekomen.¹⁸⁹

Op het moment dat Van der Linden met de werkzaamheden aan het vierde boek van zijn Burgerlijk Wetboek bezig is, zijn ook drie bij decreet van 18 november 1807 ingestelde codificatiecommissies werkzaam geworden. Hierbij is een commissie die zich bezighoudt met het ontwerpen van een procesrechtelijk wetboek voor het 'Koningrijk Holland'.¹⁹⁰ De instelling van deze commissie hield verband met het feit dat Napoleon aan zijn broer Lodewijk Napoleon had medegedeeld dat op 1 januari 1808 het Napoleontisch wetboek 'sera la loi de vos peuples.' In dat kader paste het waarschijnlijk niet het Ontwerp Van der Linden tot uitgangspunt te nemen.¹⁹¹ Desalniettemin bleef Van der Linden aan zijn ontwerp voortwerken,¹⁹² mogelijkwerwijze ook in verband met het hem in het vooruitzicht gestelde resterende deel van zijn beloning.¹⁹³

Het vierde boek van Van der Linden draagt als titel 'Van de regts-oefening'. Anders dan latere ontwerpen voor een Burgerlijk Wetboek, en ik denk dan in de eerste plaats aan de Ontwerpen Kemper, bevat Van der Lindens vierde deel van zijn Burgerlijk Wetboek niet slechts het zogenoemde 'materieelrechtelijk gedeelte van het procesrecht', maar is het bedoeld als een omvattende regeling van de burgerlijke procedure.¹⁹⁴ Verder kan worden

¹⁸⁴ Cerutti, a.w. (1965), p. 50; J.Th. de Smidt, *Codificatie-perikelen* (Deventer 1966), p. 13.

¹⁸⁵ Van der Linden, a.w. (1967), p. 10-11; De Smidt, a.w., p. 13-14. Dit blijkt ook uit het feit dat Van der Linden, zoals ik op basis van de stukken van Bondt in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek (Legaat-Den Tex, XII A 11) heb kunnen vaststellen, redacties van artikelen overneemt uit ontwerpen die aan de uiteindelijke *Manier van Procedeeren* vooraf zijn gegaan. Vergelijk oorspronkelijk art. 40 MPC met art. 4.5.14 Ontwerp Van der Linden, alsmede oorspronkelijk art. 89 MPC met art. 4.9.24 Ontwerp Van der Linden.

¹⁸⁶ Van der Linden, a.w. (1967), p. 299.

¹⁸⁷ Van der Linden, a.w. (1967), p. 13.

¹⁸⁸ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 9, Leiden 1933), kolom 871-874. Roëll werd op 8 januari 1808 benoemd tot minister van binnenlandse zaken, i.e. op de dag dat hem het vierde boek van het Ontwerp Van der Linden werd aangeboden.

¹⁸⁹ Van der Linden, a.w. (1967), p. 301.

¹⁹⁰ Koninklijk Decreet, 18 november 1807, no. 3. Zie hierover ook Van der Linden, a.w. (1967), p. 13.

¹⁹¹ Cerutti, a.w. (1965), p. 59.

¹⁹² De Smidt, a.w., p. 14.

¹⁹³ Van der Linden, a.w. (1967), p. 381.

¹⁹⁴ Van der Linden merkt hierover zelf op: 'Evenwel is dan nog overig een vierde stuk, namelijk de regtsoefening. Deze kan men beschouwen uit twee oogpunten, theoretisch en practisch. Dus doet zich dadelijk deze gewichtige vraag op: Hoe verkiest men dat dit stuk in 't wetboek behandeld worde[?] Ik voor mij meene, dat het best ware die beide oogpunten tezamen te voegen, en dat het zelfs zonder twee misvormde geheelen te maken, niet mogelijk is, die oogpunten van elkander te scheiden. [...] Mij zoude het best voorkomen om tot de regtsoefening, zoo in hare theoretische gronden, als in hare practicele uitoefening beschouwd, het vierde boek van dit wetboek te bestemmen' (Van der Linden, a.w. (1967), p. 19-20).

geconstateerd dat Van der Linden ten opzichte van het Wetboek van 1799 terugkeert naar de gebruikelijke procesrechtelijke terminologie. Zoals gesteld, werd die terminologie in het Wetboek van 1799 vereenvoudigd. Bij Van der Linden zijn termen als ‘absolutie van instantie’ en ‘default’ echter weer toegelaten.¹⁹⁵

2.2 Inhoud

Het vierde boek van het Ontwerp Van der Linden bestaat uit 451 artikelen, die zijn verdeeld over titels en afdelingen. Van der Linden blijft voor een belangrijk deel trouw aan de indeling van de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* (1799). De inhoudsopgave van zijn vierde boek luidt als volgt:

Titel 1:	Algemeene bepalingen omtrent de regters, en derzelver regtsgebied;
Titel 2:	Algemeene bepalingen omtrent partijen, zoo eischende als verwerende, en derzelver practizijns;
Titel 3:	Van arbiteren of scheidsmannen;
Titel 4:	Van verzoeken om eenige regterlijke voorziening buiten eigenlijk regtsgeding;
Titel 5:	Van dagvaardingen en het exploiteren van dezelve;
Titel 6:	Van het voldingen der zaken op de rolle;
Titel 7:	Van de zaken in welken eene meer bijzondere procesorde plaats heeft;
	Afdeling 1: Van zaken rakende wisselbrieven;
	Afdeling 2: Van zaken rakende boedels in welken eene regterlijke voorziening noodig is;
	Afdeling 3: Van zaken van arrest;
	Afdeling 4: Van autorisatiën de facto, interdictiën en appointementen van cassatie;
	Afdeling 5: Van dagvaardingen om actie te institueren, en van willig decreet;
	Afdeling 6: Van dagvaardingen tot guarand of vrijwaring;
	Afdeling 7: Van dagvaardingen om getuigenis der waarheid te geven;
	Afdeling 8: Van regtsmiddelen rakende bezitregt;
	Afdeling 9: Van beneficie van inventaris;
	Afdeling 10: Van cessie of boedelafstand;
	Afdeling 11: Van atterminatie en surcheance van betaling;
	Afdeling 12: Van relief of herstelling;
	Afdeling 13: Van het doen van rekening, mitsgaders van vergoeding van kosten, schaden en interessen;
	Afdeling 14: Van tauxatie van proceskosten;
Titel 8:	Van het vervolgen der zaken na het voldingen;
Titel 9:	Van de onderscheidene soorten van bewijs in burgerlijke regtzaken;
	Afdeling 1: Van bewijs in 't algemeen;
	Afdeling 2: Van bewijs door geschriften;
	Afdeling 3: Van bewijs door getuigen;
	Afdeling 4: Van bewijzen door den eed;
	Afdeling 5: Van presumtiën of vermoedens;
Titel 10:	Van vonnissen;
Titel 11:	Van executiën;
Titel 12:	Van appèl of hooger beroep;
Titel 13:	Van revisie.

Behalve de schatplichtigheid van deze inhoudstafel aan het Wetboek van 1799, valt bij beschouwing ervan een aantal andere zaken op. In de eerste plaats zijn er de twee titels met algemene bepalingen, één omtrent de rechters en één omtrent partijen. Hiermee volgt Van der Linden de traditionele indeling van procesordonnanties en procesrechtelijke tractaten uit het *ancien régime*, die gewoonlijk beginnen met secties over de personen die in een rechtsgeding figuren (het is dan ook niet meer dan logisch, dat de derde titel in het Ontwerp Van der Linden over scheidslieden handelt).

¹⁹⁵ Bijv. art. 4.6.6 en 4.6.8.

Het gebrek in de indeling van het Wetboek van 1799 dat ik hierboven signaleerde, namelijk de opname van regels met betrekking tot hoger beroep in de titel over zaken waarin een bijzondere procesorde in acht wordt genomen, is in het Ontwerp Van der Linden verholpen door opname van titel 12 over appel of hoger beroep. Nieuw zijn titel 3 over arbitrage en titel 9 over bewijs. De regeling rond het bewijs bevat voor een belangrijk deel typisch regels die in een Burgerlijk Wetboek worden gevonden (i.e. ‘materieel procesrecht’), bijvoorbeeld omtrent de waarde en het relatieve gewicht van een bepaald bewijsmiddel. Zij was waarschijnlijk om die reden niet opgenomen in de *Algemeene Manier van Procederen*, die immers een op zichzelf staand werkstuk betreffende het procesrecht en de rechterlijke organisatie vormt en niet is geïntegreerd in een Burgerlijk Wetboek. In het Ontwerp Van der Linden hoort de titel betreffende het materiële bewijsrecht daarentegen wel thuis. Afgezien van dit verschil, is in het ontwerp een aparte titel over vonnissen opgenomen, terwijl wij de erin vervatte regels in 1799 als onderdeel van titel 6 terugvinden.

Ten opzichte van 1799 ontbreekt ook een aantal zaken. In de eerste plaats gaat het om afdeling 2 van titel 5 (1799) over de procesgang in verzekeringszaken (‘Van zaaken van assurantien, averijen en zeezaaken’). In zijn toelichtende memorie op boek 4 schrijft Van der Linden hierover het volgende: ‘In zaken van assurantie, averijen en zeezaken, is geene bijzondere procesorde noodig. De gewone form is hier allezins voldoende, voor zooveel het voeren van regtsgedingen betreft.’¹⁹⁶ Ook afdeling 15 van titel 5 (1799), getiteld ‘Van geschillen tusschen ouders en kinderen over het toestaan van een huwelijk’, ontbreekt in het ontwerp. Hierover merkt Van der Linden in zijn toelichtende memorie op: ‘[...] na hetgeen in het Wetboek 1ste boek, 2de titel, 3de afdeeling, art. 24 en volgende behandeld is, schijnt die afdeeling onnoodig te zijn, en te vervallen.’¹⁹⁷

Opvallend is dat procesformulieren, die een bestanddeel vormen van de *Algemeene Manier van Procederen*, ontbreken. Mogelijkerwijze dient dit te worden geplaatst in de context van de volgende opmerking van Van der Linden: ‘Na dit alles zijn, om eene *Algemeene Manier van Procederen* in werking te brengen, zekerlijk nog noodig *reglementen* of *instructiën* [...]. Dan, daar dezelve grootendeels *wetten van orde* dienen te zijn, was het mij ondoenlijk die te ontwerpen, zoolang het plan van organisatie [...] niet bekend is. [...] En wanneer eenmaal die organisatie zal zijn vastgesteld, is het zeer gemakkelijk, om de *instructiën*, reeds in 1799 met goed beleid ontworpen, ten grondslag te leggen, en overeenkomstig die organisatie te wijzigen.’¹⁹⁸ Deze laatste opmerking kan mijns inziens ook gelden voor de formulieren in het Wetboek van 1799.

Voor het overige stemt het ontwerp qua indeling in grote mate overeen met het Wetboek van 1799. Dit is niet vreemd wanneer men bedenkt, dat Van der Linden volgens Farjon ook dient te worden beschouwd als de ontwerper van dit laatste wetboek (zie hierboven). Desalniettemin zijn inhoudelijk toch enige verschillen te signaleren, hetgeen hieronder zal blijken.

2.3 De procesgang bij Van der Linden vergeleken met die van de Algemeene Manier van Procederen (1799)

Het belangrijkste verschil met het Wetboek van 1799 dat bij lezing van het Ontwerp Van der Linden opvalt, is het ontbreken van de vrederechter. Van der Linden rechtvaardigt de afwezigheid van de vrederechter in zijn toelichtende memorie, waar hij stelt: ‘Dewijl het de plicht van alle regters is, om partijen tusschen welken eenig geschil ontstaat, door een minnelijk vergelijk te vereenigen, moeten alle regters, zoo lagere als hoogere, in de eerste

---

¹⁹⁶ Van der Linden, a.w. (1967), p. 300.

¹⁹⁷ Van der Linden, a.w. (1967), p. 301.

¹⁹⁸ Van der Linden, a.w. (1967), p. 301.

plaats vrederechters zijn.’¹⁹⁹ Hij acht het niet nodig aparte rechtbanken van vrederechters te creëren, aangezien de vrederechters hetzij slechts de macht hebben partijen te verenigen, en men in dat geval, volgens Van der Linden, ‘dagelijks zien zal, dat vele onwillige partijen, zich niet aan hun bekreunen zullen, maar geheel wegblijven, wanneer de weg tot de justitie geopend moet worden,’ hetzij ook een rechterlijke taak hebben tot een bepaalde geldsom (conform het Wetboek van 1799), in welk geval men volgens Van der Linden heeft ‘eene regtbank te meer, die volstrekt noodeloos is, daar in de meeste plaatsen van ons land de zaken zoo meenigvuldig niet zijn, of ze kunnen gemakkelijk door ééne regtbank worden behandeld en afgedaan.’²⁰⁰ Ook wijst hij erop dat in grote steden het ontbreken van een vrederechter kan worden ondervangen door een kamer van kleine zaken.²⁰¹ Daarbij gaat hij er waarschijnlijk van uit dat de procesregeling voor dergelijke kamers een plaatselijke aangelegenheid is, want in zijn ontwerp ontbreken regels ter zake. Het *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging* van 1809 bevat wel een dergelijke regeling (zie hieronder).

Het ontbreken van vrederechters maakt de procesgang in het Ontwerp Van der Linden eenvoudiger dan in 1799. In eerste aanleg dient in principe voor de burgerlijke rechtbank van de woonplaats van verweerder te worden gedagvaard.²⁰² In bepaalde gevallen is het gerechtshof echter in eerste aanleg competent. Deze gevallen worden in artikel 4.1.14 genoemd, naar welk artikel ik hier korthedshalve verwijs. De dagvaardingstermijn is minimaal acht dagen als de gedaagde woont binnen het departement waar het rechterlijk college zitting heeft, en twee, drie of vier weken als de gedaagde in een ander departement woont.²⁰³

Een belangrijk verschil met het Wetboek van 1799 is dat Van der Linden het geding voor een burgerlijke rechtbank op andere wijze laat beginnen dan een procedure voor een gerechtshof. Bij de burgerlijke rechtbank wordt de procedure namelijk gestart doordat de eiser een acte van dagvaarding in handen van de president van de rechtbank stelt.²⁰⁴ Bij het gerechtshof wordt daarentegen het systeem dat het Wetboek van 1799 ook voor de rechtbank kent, gehandhaafd. Volgens dit systeem begint de procedure met het indienen van een verzoekschrift.²⁰⁵ Het belangrijkste verschil tussen deze twee manieren van aanvangen is, dat in een verzoekschrift de inhoud van de eis omstandig uiteen moet worden gezet, terwijl dit in de acte van dagvaarding niet nodig is. In deze acte kan namelijk worden volstaan met ‘eene opgave van de zaak, waarover en waartoe men zijne partij dagvaart.’²⁰⁶ In het request daarentegen dient te worden uitgedrukt ‘het verhaal van de zaak, zoodanig ingerigt, dat alle daadzaken, waarop zich den verzoeker beroepen wil, daarbij worden uitgedrukt.’²⁰⁷ Het gevolg van deze afwijkende vorm van inleiden bij de rechtbank is, dat in het ontwerp, anders dan in het Wetboek van 1799, bij de rechtbank en zelfs bij het hof (waar dit eigenlijk niet nodig is) de gedaagde niet onmiddellijk op de eerste rolzitting moet excipiëren of antwoorden. Hem wordt hiertoe nu een uitstel van twee weken toegestaan ‘zoo hij binnen het departement woont’, of drie weken ‘zoo hij woont in een ander departement’, of vier weken ‘zoo hij een

---

¹⁹⁹ Van der Linden, a.w. (1967), p. 299 en art. 4.1.4. Zie ook C.M.G. ten Raa, *De oorsprong van de kantonrechter* (Deventer 1970), p. xxiii e.v.

²⁰⁰ Van der Linden, a.w. (1967), p. 300.

²⁰¹ Van der Linden, a.w. (1967), p. 300.

²⁰² Art. 4.1.11. Voor de uitzonderingen op deze regel, zie de artikelen 4.1.11, 12, 17 en 18.

²⁰³ Art. 4.5.14.

²⁰⁴ Art. 4.5.2. Van der Linden, a.w. (1967), p. 300, merkt hierover op: ‘De eerste aanleg der processen kan niet te eenvoudig zijn. [...] Op dezen grond ben ik ‘er tegen, om bij de burgerlijke regtbanken (zooals de *Manier van Procederen* van 1799 op dien leest geschoeid is) de zaken te beginnen met requesten om appointementen van dagvaarding, en met overlegging van alle stukken bij de dingtalen. - Dit is veel te omslagtig en veel te kostbaar.’

²⁰⁵ Art. 4.5.3 en 5.

²⁰⁶ Art. 4.5.1.

²⁰⁷ Art. 4.5.4.

vreemdeling is, buiten het rijk woonachtig.’²⁰⁸ Gedurende het uitstel kan hij in rechtbankzaken de conclusie van eis bestuderen, en bij zaken die dienen voor het hof kan hij zich opnieuw verdiepen in de eis zoals die in het verzoekschrift is uitgedrukt. Een consequentie van dit systeem is, dat de gedaagde bij het hof een veel langere periode heeft om zijn verweer voor te bereiden dan bij de rechtbank. Immers, in rechtbankzaken dient pas in de conclusie van eis omstandig op de eis te worden ingegaan. Net als het inleidende verzoekschrift bij het gerechtshof en anders dan de acte van dagvaarding bij de rechtbank, dient namelijk de conclusie van eis bij de rechtbank de volgende inhoud te hebben: ‘een verhaal van de zaak, van de hoofdgronden, waarop des eischers vermeten berust, en in het slot eene bepaalde en juiste opgave van hetgeen men verlangt, dat door den regter bij zijn vonnis verklaard zal worden, uit den aard der aangelegde actie ontleend, en naar de verschillende omstandigheden der zake gewijzigd.’²⁰⁹ Geen melding wordt gemaakt van het feit dat partijen een lijst met documenten onder hun inleidende stukken dan wel hun conclusies dienen te stellen; met dit stelsel wordt gebroken en in plaats daarvan volgt Van der Linden het in Holland gebruikelijke stelsel van het wisselen van inventaris na het voldingen der zaak (zie hieronder).

Zowel bij de rechtbank als bij het gerechtshof behoren allereerst pogingen te worden ondernomen om partijen minnelijk te verenigen (alle rechters zijn immers in het stelsel van Van der Linden vrederechters).²¹⁰ In 1799 was dit in de meeste gevallen nog de taak van de vrederechter. Ook de regeling wat betreft het aantal rolzittingen is in het Ontwerp Van der Linden anders dan in 1799: voor de rechterlijke colleges in de steden is één rolzitting per week voorzien (indien dit nodig mocht blijken, kunnen echter, aldus het ontwerp, ook twee rolzittingen plaatsvinden), terwijl op het platteland éénmaal per veertien dagen een rolzitting zal dienen plaats te vinden.²¹¹

Op het gebied van de termijnen wijkt het Ontwerp Van der Linden eveneens af van het Wetboek van 1799. Wat betreft de dagvaardingstermijn valt op dat voor een gedifferentieerde aanpak is gekozen en wel naargelang van de afstand van de woonplaats van de gedaagde tot het gerecht. Daarbij grijpt Van der Linden terug op een gesneuveld ontwerp voor de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken*.²¹² Voor gedaagden die in het departement waar de rechtbank zitting heeft woonachtig zijn, geldt een termijn van acht dagen, terwijl voor gedaagden van buiten het departement termijnen van twee, drie of vier weken worden gehanteerd.²¹³ Ook in de verdere procedure wordt wat betreft het toestaan van uitstel gedifferentieerd naargelang van de afstand van des gedaagdens woonplaats tot het gerecht, bijvoorbeeld wat betreft de termijn voor het voorstellen van exepaties of het nemen van conclusie van antwoord.²¹⁴

Anders dan in 1799 wordt de dagvaardingstermijn niet meer gebruikt voor het verkrijgen van copieën van relevante stukken; voor zover naar deze stukken expliciet in de conclusies wordt verwezen, worden zij door eiser aan gedaagde geleverd tijdens de rolzitting.²¹⁵ Daarbij valt op dat in het stelsel van Van der Linden partijen niet meer behoeven te verzoeken om copie van elkaars stukken, maar dat copie spontaan moet worden overgegeven.²¹⁶ Overigens komen we de regel dat bij repliek en dupliek slechts ‘nieuwe

---

²⁰⁸ Art. 4.6.13.

²⁰⁹ Art. 4.6.14.

²¹⁰ Art. 4.5.2 en 5.

²¹¹ Art. 4.6.1.

²¹² UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11, art. 40.

²¹³ Art. 4.5.14.

²¹⁴ Art. 4.6.13.

²¹⁵ Art. 4.6.13.

²¹⁶ Art. 4.6.13 en 36.

stukken' kunnen worden overgelegd (art. 80 *MPC*) uit de aard der zaak evenmin tegen bij Van der Linden.

In het Wetboek van 1799 worden de getuigen 'belegd' nadat de zaak is 'voldongen', dat wil zeggen nadat gerepliceerd en gedupliceerd is. In het Ontwerp Van der Linden wordt daarentegen het moment voor het beleggen van getuigen vastgesteld op het punt in de procedure waarop 'van inventaris en stukken is gewisseld'.²¹⁷ Dit wisselen van inventaris en stukken, dat bij Van der Linden zowel in eerste instantie als in appel voorkomt,²¹⁸ ontbreekt in het Wetboek van 1799 omdat het werken met inventarissen in de voormalige gewesten waaruit de Bataafse Republiek bestond niet algemeen gebruikelijk was; inventarissen waren vooral in de Hollandse praktijk in zwang.²¹⁹ Dit Hollandse karakter was blijkbaar geen bezwaar voor Van der Linden.

De inventaris bevat in de voorstelling van Van der Linden een opgave der stukken die zich in het partijdossier bevinden: de procuratie, de conclusies die door de respectieve partijen zijn genomen (dingtalen), en de overige stukken waarvan men in het geding gebruik maakt. Bij elk stuk is op de inventaris aangetekend tot bewijs van welk feit het moet dienen.²²⁰ In het Ontwerp Van der Linden komen we overigens naast de uitdrukking 'wisselen van inventaris en stukken',²²¹ de uitdrukking 'dienen van inventaris en stukken' tegen.²²² Het 'wisselen' van inventaris en stukken heeft betrekking op partijen, die elkaar tijdens de rolzitting een copie van hun inventaris dienen te geven, na raadpleging waarvan de wederpartij dan op eigen kosten een copie kan krijgen van de documenten die erop vermeld staan.²²³ Bij het 'dienen' van inventaris en stukken gaat het daarentegen om het overleggen van het partijdossier aan de rechter. Over het moment in de procedure waarop van inventaris en stukken wordt gewisseld bevat het Ontwerp Van der Linden geen bepaling. In eerste instantie is daarom ook het tijdstip waarop de getuigen belegd dienen te worden moeilijk te bepalen. Immers, dit beleggen dient, zoals wij zagen, plaats te vinden nadat van inventaris en stukken is gewisseld. Echter, nu in het ontwerp wel wordt vastgelegd dat van inventaris en stukken *gediend* moet worden binnen vier weken nadat de zaak is voldongen,²²⁴ en het voor de hand ligt dat rond deze tijd ook van inventaris en stukken *gewisseld* moet worden, biedt het ontwerp toch enig houvast wat betreft het moment waarop de getuigen belegd dienen te worden.

Binnen vier weken na het wisselen van de inventarissen of na het beleggen van de getuigen, kan een 'ampliatie-inventaris' worden overgelegd, waarbij verdere documenten in het proces worden gebracht. Staande rolle dient zowel van de ampliatie-inventaris als van de erop genoemde stukken aan de wederpartij een copie te worden gegeven.²²⁵ In principe kunnen daarna geen bescheiden meer worden overgelegd, uitgezonderd documenten met eventuele tegenvragen voor de door de wederpartij geproduceerde getuigen, alsmede de antwoorden van deze getuigen op die tegenvragen.²²⁶

---

²¹⁷ Art. 4.9.3.17.

²¹⁸ Art. 4.8.4 wat betreft de procedure in eerste aanleg en art. 4.12.23 wat betreft het wisselen van inventaris in appel.

²¹⁹ Dit kan worden geconcludeerd uit de volgende opmerking in een commentaar op een ontwerptekst van de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* (1799), UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11: 'En dat de geheele Hollandsche practijcq in wezen te laten en aan de andere gewesten opdringen alleen met eenige verandering van woorden [...] zonder bijna iets achter te laten dan alleen de calendriers [i.e. een document waarop staat vermeld tot bewijs van welk feit een bepaald bewijsmiddel dient] en inventarissen [...].'

²²⁰ Art. 4.8.3.

²²¹ Art. 4.9.3.17.

²²² Art. 4.8.2.

²²³ Art. 4.8.4.

²²⁴ Art. 4.8.2.

²²⁵ Art. 4.8.6.

²²⁶ Art. 4.8.7.

Overigens bevat het Ontwerp Van der Linden met betrekking tot de tegenvragen een gedetailleerde regeling. In 1799 was opname van een dergelijke regeling ook voorgesteld, maar zij werd bij nader inzien geschrapt.²²⁷ De redenen hiervoor zijn mij niet bekend. De hoofdvereisten waaraan de tegenvragen volgens het Ontwerp Van der Linden moeten voldoen zijn:

- a. Dat daarbij de nadere omstandigheden worden afgevraagd, welken hij [i.e. de getuige], in zijn vorig getuigenis, of geheel verzwegen of nimmer bepaald heeft opgegeven, dat het duistere en schijnbaar strijdige van zijne eerste opgave door hem worden [*lege*: worde] uitgelegd en opgehelderd, en dat hij over de gepaste redenen van wetenschap worde onderhouden;
- b. Dat men zich bepale tot die zaken, waarvan het eerste getuigenis spreekt, zonder den getuigen te mogen hooren over zaken tot dat getuigenis geene betrekking hebbende;
- c. Dat men zorgvuldig vermijde alle nuttelooze, ongeoorloofde en vooral alle strikvragen. De regter is bevoegd, en zelfs verplicht, om zulke vragen, wanneer ze hem in 't oog loopen, achterwege te laten.²²⁸

Wat betreft de rechtsmiddelen zijn slechts geringe wijzigingen te signaleren ten opzichte van het Wetboek van 1799. Afgezien van het wisselen van inventaris en stukken, dat ook in hoger beroep verplicht is gesteld,²²⁹ is de belangrijkste 'nieuwigheid' vervat in artikel 4.12.24. Dit artikel bepaalt uitdrukkelijk dat '[d]oor partijen in appèl [...] de staat des geschils, zooals die ter eerster instantie voor den regter gebragt is, niet veranderd [mag] worden', en partijen 'ook geene nieuwe of andere daadzaken in het proces [mogen] brengen, dan die ter eerster instantie zijn bedingd geweest, ten ware zij om bijzondere redenen bij regterlijk appointement, na verhoor van partijen, zijn toegelaten om zulks te mogen doen.' Overigens mogen partijen wel 'nieuwe bewijzen en nieuwe regtsgronden tot nader aandrang van hun vermeten bijbrengen.' In de overige ontwerpen ontbreekt een dergelijke uitdrukkelijke bepaling.

(wordt vervolgd)

---

²²⁷ UB Amsterdam, Legaat-Den Tex, XII A 11.

²²⁸ Art. 4.9.3.22-24.

²²⁹ Art. 4.12.23.